

॥ तैत्तिरीय ब्राह्मणम् ॥

॥ सप्तमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके सप्तमः प्रपाठकः ॥

सर्वान् वा एुषोऽग्नौ कामान्प्रवेशयति। योऽग्नीनन्वाधाय ब्रूतमुपैति। सयदनिष्ठा प्रयायात्। अकामप्रीता एन् कामा नानुप्रयायुः। अतेजा अवीर्यः स्यात्। स जुहुयात्। तुभ्यं ता अङ्गिरस्तम। विश्वाः सुक्षितयः पृथक्। अग्ने कामाय येमिरु इति। कामानेवास्मिन्दधाति॥१॥

कामप्रीता एन् कामा अनु प्रयान्ति। तेजस्वी वीर्यावान्भवति। सन्ततिर्वा एुषा यज्ञस्य। योऽग्नीनन्वाधाय ब्रूतमुपैति। स यदुद्वायति। विच्छितिरेवास्य सा। तं प्राश्चमुद्घृत्या मनुसोपतिष्ठेत। मनो वै प्रजापतिः। प्राजापत्यो यज्ञः॥२॥

मनसैव यज्ञः सं तनोति। भूतो वै प्रजापतिः। भूतिमेवोपैति। वि वा एुष इन्द्रियेण वीर्येणर्थ्यते। यस्याऽहिताग्नेरग्निरपक्षायति। यावच्छम्यया प्रविध्यैत्। यदि तावंदपक्षायैत्। त एकं पर उत्तु एकम्॥३॥

तृतीयेन ज्योतिषा संविशस्व। संवेशनस्तुनुवै चारुरेधि। प्रिये देवानां परमे जननित्र इति। ब्रह्मणैवैनः सम्भरति। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यदि परस्तरामपक्षायैत्। अनुप्रयायावस्येत्। सो एव ततः प्रायश्चित्तिः। ओषधीर्वा एतस्य पशून्ययः प्रविशति। यस्य हविषे वृथ्सा अपाकृता धर्यन्ति॥४॥

तान् यहुद्यात्। यातयोग्ना हविषां यजेत। यन्न दुह्यात्। यज्ञपुरुन्तरियात्। वायुव्यायां यवागू निर्वपेत्। वायुर्व पयसः प्रदापयिता। स एवास्मै पयः प्रदापयति। पयो वा ओषधयः। पयः पयः। पयसैवास्मै पयोऽवरु रुन्धे॥५॥

अथोत्तरस्मै हविषे वृथ्सानुपाकुर्यात्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। अन्यतरान् वा एुष देवान्मांग्धेयेन वर्धयति। ये यजमानस्य सायं गृहमा गच्छन्ति। यस्य सायं दुग्धः हविरातिमार्च्छति। इन्द्राय ब्राह्मीन्द्रियोपवेत्। पयो वा ओषधयः। पयं एवाऽरभ्यगृहीत्वोपवेत्। यत्रातः स्यात्। तच्छृतं कुर्यात्॥६॥

अथेतर ऐन्द्रः पुरोडाशः स्यात्। इन्द्रिये पुवास्मै सुमीर्चो दधाति। पयो वा ओषंधयः। पयः पयः। पयसैवास्मै पयोऽवं रुच्ये। अथोत्तरस्मै हृविषे वृथ्सानुपाकुर्यात्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। उभयान् वा एष देवान्नांगधेयैन् व्यर्धयति। ये यजमानस्य सायं च प्रातश्च गृहम् गच्छन्ति। यस्योभयः हृविरातिमार्च्छति॥७॥

ऐन्द्रं पश्चशारावमोदनं निर्वपेत्। अग्निं देवतानां प्रथमं यजेत्। अग्निमुखा एव देवताः प्रीणाति। अग्निं वा अन्वन्या देवताः। इन्द्रमन्वन्याः। ता एकोभयौः प्रीणाति। पयो वा ओषंधयः। पयः पयः। पयसैवास्मै पयोऽवं रुच्ये। अथोत्तरस्मै हृविषे वृथ्सानुपाकुर्यात्॥८॥

सैव ततः प्रायश्चित्तिः। अर्धो वा एतस्य यज्ञस्य मीयते। यस्य ब्रत्येऽहन्पव्यनालभुका भवति। तामपुरुद्य यजेत्। सर्वेणैव यज्ञेन यजते। तामिद्वोपं ह्येत। अमूहमस्मि। सा त्वम्। द्यौरहम्। पृथिवी त्वम्। सामाहम्। क्रक्कम्। तावेहि सम्भवाव। सह रेतो दधावहै। पुङ्से पुत्राय वेत्तवै। रायस्पोषाय सुप्रजास्त्वाय सुवीर्यायेति। अर्ध एवैनामुपं ह्यते। सैव ततः प्रायश्चित्तिः॥९॥

द्युधाति यज उत् एकम्ययन्ति रुचे कुर्यादर्च्छत्युपाकुर्यात्पृथिवी त्वमृष्टौ च (सर्वान् वै वै यदि परस्तुरामोषधीरन्यतुरानुभयानुर्ध्वे वै)॥९॥ [१]

यद्विष्णेन जुहुयात्। अप्रेजा अपुशुर्यजमानः स्यात्। यदनायतने निनयेत्। अनायतनः स्यात्। प्राजापत्ययर्चा वल्मीकवपायामवं नयेत्। प्राजापत्यो वै वल्मीकः। यजः प्रजापतिः। प्रजापतिवैव यज्ञं प्रतिष्ठापयति। भूरित्याह। भूतो वै प्रजापतिः॥१०॥

भूतिमेवोपैति। तत्कृत्वा। अन्यां दुग्ध्वा पुनर्होतव्यम्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यत्कीटावपत्रेन जुहुयात्। अप्रेजा अपुशुर्यजमानः स्यात्। यदनायतने निनयेत्। अनायतनः स्यात्। मध्यमेन पुर्णेन द्यावापृथिव्यर्चाऽन्तः परिधि निनयेत्। द्यावापृथिव्योरैवैनुत्रतिष्ठापयति॥११॥

तत्कृत्वा। अन्यां दुग्ध्वा पुनर्होतव्यम्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यदवैवैष्टेन जुहुयात्। अपरूपमस्याऽमज्जायेत। किलासौ वास्यादरश्सो वौ। यत्प्रत्येयात्। यज्ञं विच्छिन्द्यात्। स जुहुयात्। मित्रो जनान्कल्पयति प्रजानन्॥१२॥

मित्रो दांधार पृथिवीमुत द्याम्। मित्रः कृष्टीरनिमिषाऽभि चष्टे। सत्यायं हृव्य घृतवज्ञहोतेति। मित्रेणैवैनत्कल्पयति। तत्कृत्वा। अन्यां दुग्ध्वा पुनर्होतव्यम्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यत्पूर्वस्यामाहुत्या॒ हुतायामुत्तराऽहुतिः स्कन्दैत्। द्विपाद्धिः पुशुभिर्यजमानो

व्यृद्धेता यदुत्तरयाऽभि जुहुयात्॥१३॥

चतुर्पाद्विः पुशुभिर्यजंमानो व्यृद्धेता। यत्र वेत्थं वनस्पते देवानां गुह्या नामानि। तत्र हृव्यानि गामयेति वानस्पत्यर्चा सुमिधंमाधायां। तृष्णीमेव पुनर्जुहुयात्। वनस्पतिनैव यज्ञस्याऽर्ता चानार्ता चाऽहुती वि दोधार। तत्कृत्वा। अन्यां दुग्धवा पुनरहोतुव्यम्। सैव ततः प्रार्थश्चित्तिः। यत्पुरा प्रयाजेभ्यः प्राडङ्गारः स्कन्दैत्। अुप्यर्यवै च यजंमानायु चाकङ्ग स्यात्॥१४॥

यद्वक्षिणा। ब्रह्मणे च यजंमानायु चाकङ्ग स्यात्। यत्प्रत्यक्। होत्रै च पत्रियै च यजंमानायु चाकङ्ग स्यात्। यदुदङ्गः। अुग्रीधै च पुशुभ्यश्च यजंमानायु चाकङ्ग स्यात्। यदभिजुहुयात्। रुद्रोऽस्य पुशून्धातुकः स्यात्। यन्नाभिंजुहुयात्। अशान्तः प्रहित्येत॥१५॥

सुवस्यु बुधेनाभिनिदध्यात्। मा तमो मा यज्ञस्तमन्मा यजंमानस्तमत्। नमस्ते अस्त्वायुते। नमो रुद्र परायुते। नमो यत्र निषीदसि। अमुं मा हिर्सीरुमुं मा हिर्सीरिति येन स्कन्दैत्। तं प्रहरेत्। सुहसंशङ्गो वृषभो जातवैदाः। स्तोमपृष्ठो घृतवान्थसुप्रतीकः। मा नौ हासीन्मेत्यितो नेत्वा जहाम। गोपोषं नौ वीरपोषं च युच्छेति। ब्रह्मणैवैनुं प्र हरति। सैव ततः प्रार्थश्चित्तिः॥१६॥

वै प्रजापतिः स्थापयति प्रजानन्त्रभि जुहुयाथ्याद्वियेतु जहाम् त्रीणि च (यद्विष्णेन प्राजापत्यया यत्कीटा मध्यमेन यदवंवैष्टेन यत्पूर्वस्यां यत्पुरा प्रयाजेभ्यः प्राडङ्गारे यद्वक्षिणा यद्वत्प्रत्ययदुदङ्गः))॥७॥ [२]

वि वा एष इन्द्रियेण वीर्येणर्थ्यते। यस्याऽर्हिताग्नेरग्निर्मथ्यमानो न जायते। यत्रान्यं पश्येत्। तते आहत्ये होतुव्यम्। अग्नावेवास्याग्निहोत्रः हुतं भवति। यद्यन्यन्न विन्देत्। अजायाऽहोतुव्यम्। अग्नेयी वा एषा। यदुजा। अग्नावेवास्याग्निहोत्रः हुतं भवति॥१७॥

अजस्यु तु नाशजीयात्। यदुजस्याशजीयात्। यामेवाग्नावाहुति जुहुयात्। तामद्यात्। तस्मादजस्यु नाशयम्। यद्युजान्न विन्देत्। ब्राह्मणस्यु दक्षिणे हस्ते होतुव्यम्। एष वा अग्निवैश्वानुरः। यद्वाह्मणः। अग्नावेवास्याग्निहोत्रः हुतं भवति॥१८॥

ब्राह्मणं तु वंसुत्यै नापं रुन्ध्यात्। यद्वाह्मणं वंसुत्या अपरुन्ध्यात्। यस्मिन्नेवाग्नावाहुति जुहुयात्। तं भागुपयेयेन व्यर्थयेत्। तस्माद्वाह्मणो वंसुत्यै नापुरुध्यः। यदि ब्राह्मणं न विन्देत्। दर्भस्तम्बे होतुव्यम्। अग्निवान् वै दर्भस्तम्बः। अग्नावेवास्याग्निहोत्रः हुतं भवति। दर्भाङ्गस्तु नाध्यासीत्॥१९॥

यद्भूर्भानुध्यासीत्। यामेवाग्रावाहुतिं जुहुयात्। तामध्यासीत्। तस्मा"द्वर्भा
नाध्यासितव्याः। यदि दर्भन्न विन्देत्। अप्सु हौतुव्यम्। आपो वै सर्वा देवताः।
देवतास्वेवास्या"ग्रिहोत्रं हुतं भवति। आपस्तु न परिचक्षीत्। यदापः परिचक्षीत्॥२०॥

यामेवापस्वाहुतिं जुहुयात्। तां परिचक्षीत्। तस्मादापो न परिचक्ष्याः। मेध्या च वा
एतस्यामेध्या च तुनुवौ स शृज्येते। यस्याऽहिताग्रेरन्यैरग्निभिरुग्रयः स शृज्यन्ते। अग्रये
विविचये पुरोडाशमृष्टाकपालं निर्वपेत्। मेध्यां चैवास्यामेध्यां च तुनुवौ व्यावर्तयति। अग्रये
व्रतपतये पुरोडाशमृष्टाकपालं निर्वपेत्। अग्निमेव व्रतपतिः स्वेन भाग्येनोप धावति। स
एवैन व्रतमा लम्भयति॥२१॥

गर्भुङ् सर्वन्तमगुदमकः। अग्निरिन्द्रस्त्वष्टा बृहस्पतिः। पृथिव्यामवं चुश्रोतैतत्। नाभि-
प्राप्नोति निरक्षति पराचैः। रेतो वा एतद्वाजिनमहिताग्रे। यदग्रिहोत्रम्। तदाश्चर्वते। रेतो-
ऽस्य वाजिनङ् स्रवेत्। गर्भुङ् सर्वन्तमगुदमकरित्याह। रेतं एवास्मिन्वाजिनं दधाति॥२२॥

अग्निरित्याह। अग्निर्वै रेतोधाः। रेतं एव तद्वधाति। इन्द्र इत्याह। इन्द्रियमेवास्मिन्दधाति।
त्वष्टेत्याह। त्वष्टा वै पेशूनां मिथुनानाऽरुपकृत्। रुपमेव पशुषु दधाति। बृहस्पतिरित्याह।
ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः। ब्रह्मैवास्मै प्रजाः प्र जनयति। पृथिव्यामवं चुश्रोतैतदित्याह।
अस्यामेवैनत्प्रतिष्ठापयति। नाभिप्राप्नोति निरक्षति पराचैरित्याह। रक्षसामपंहत्यै॥२३॥
अजाऽग्रावेवास्याग्रिहोत्रं हुतं भवति भवत्यासीत् परिचक्षीत् लम्भयति दधाति देवानां बृहस्पतिः पश्च च (वि वै यद्यन्मजायां ब्राह्मणस्य
दर्भस्तुम्बैऽप्सु हौतुव्यम्)॥७॥ [३]

याः पुरस्तात्प्रस्वर्णति। उपरिष्टाथ्सर्वतश्च याः। तार्भी रश्मिपवित्राभिः। श्रद्धां यज्ञमा
रमें। देवां गातुविदः। गातुं यज्ञाय विन्दता। मनसुस्पतिना देवेन। वातांद्यजः प्र युज्यताम्।
तृतीयस्यै दिवः। गायत्रिया सोमु आभृतः॥२४॥

सोमपौथाय सत्रयितुम्। वकलमन्तरमा दंदे। आपो देवीः शुद्धाः स्थै। इमा पात्राणि
शुन्यता। उपातद्वाय देवानाम्। पर्णवल्कमुत शुन्यता। पयो गृहेषु पयो अग्नियासु। पयो
वृथसेषु पयु इन्द्राय हृविषे ग्रियस्व। गायत्री पर्णवल्केन। पयः सोमं करोत्विमम्॥२५॥

अग्निं गृह्णामि सुरथुं यो मयोभूः। य उद्यन्तमारोहति सूर्यमहैः। अदित्यं ज्योतिषां
ज्योतिरुत्तमम्। श्वो यज्ञाय रमतां देवताभ्यः। वसूनुद्रानांदित्यान्। इन्द्रेण सुह देवताः। ताः
पूर्वः परिं गृह्णामि। स्व आयतने मनीषयाः। इमामूर्जं पश्चदर्शी ये प्रविष्टाः। तादेवाग्नरि-

गृहामि पूर्वः॥२६॥

अुप्तिरहव्यवाडिह ताना वंहतु। पौर्णमासः हुविरिदमेषां मयि। आमावास्यः हुविरिदमेषां मयि। अन्तराऽग्नी पशवः। देवसः सदुमा गमन्। तान्पूर्वः परि गृहामि। स्व आयतने मनीषयां। इह प्रजा विश्वरूपा रमन्ताम्। अग्निं गृहपतिमभि संवसानाः। ताः पूर्वः परि गृहामि॥२७॥

स्व आयतने मनीषयां। इह पशवो विश्वरूपा रमन्ताम्। अग्निं गृहपतिमभि संवसानाः। तान्पूर्वः परि गृहामि। स्व आयतने मनीषयां। अयं पितृणामग्निः। अवाङ्गुव्या पितृभ्य आ। तं पूर्वः परि गृहामि। अविष्ट्रः पितुं करत्। अजस्तु त्वाः संभापालाः॥२८॥

विजयभांगः समिन्धताम्। अग्ने दीदाय मे सभ्य। विजित्यै शरदः शतम्। अन्त्रमावस्थीयम्। अभि हराणि शरदः शतम्। आवस्थे श्रियं मन्त्रम्। अहिर्बुधियो नियच्छतु। इदमहमग्निज्येष्टेभ्यः। वसुभ्यो यज्ञं प्रब्रवीमि। इदमहमिन्द्रज्येष्टेभ्यः॥२९॥

रुद्रेभ्यो यज्ञं प्र ब्रवीमि। इदमुहं वरुणज्येष्टेभ्यः। आदित्येभ्यो यज्ञं प्र ब्रवीमि। पर्यस्वतीरोषधयः। पर्यस्वद्वीरुधां पयः। अपां पर्यसो यत्पयः। तेन मामिन्द्र सः सृजा। अग्ने व्रतपते व्रतं चरिष्यामि। तच्छकेयं तर्मे राध्यताम्। वायौ व्रतपत् आदित्य व्रतपते॥३०॥

ब्रतानां व्रतपते ब्रतं चरिष्यामि। तच्छकेयं तर्मे राध्यताम्। इमां प्राचीमुदीचीम्। इष्मूर्जमभि सः स्कृताम्। बहुपर्णामशुंज्काग्राम्। हरामि पशुपामहम्। यत्कृष्णो रूपं कृत्वा। प्राविशस्त्वं वनस्पतीन्। ततुस्त्वामैकविशतिथा। सम्भरामि सुसमृतां॥३१॥

त्रीन्परिधीङ्गस्तिसः सुमिधः। यज्ञायुरनुसञ्चरान्। उपवेषं मेक्षणं धृष्टिम्। सं भरामि सुसमृतां। या जाता ओषधयः। देवेभ्यस्त्रियुगं पुरा। तासां पर्व राध्यासम्। परिस्तुरमाहरन्। अपां मेध्यं यज्ञियम्। सदैव शिवमस्तु मे॥३२॥

आच्छेत्ता वो मा रिषम्। जीवानि शरदः शतम्। अपरिमितानां परिमिताः। सन्नेहे सुकृताय कम्। एनो मा निगङ्गङ्गतमच्चनाहम्। पुनरुत्थाय बहुला भवन्तु। सकृदाच्छिन्नं बरहिरूर्णमृदु। स्योनं पितृभ्यस्त्वा भराम्यहम्। अस्मिन्थर्सीदन्तु मे पितरः सोम्याः। पितामहाः प्रपितामहाश्चानुगैः सुह॥३३॥

त्रिवृत्पलशे दर्भः। इयान्नादेशसमितः। यज्ञे पुवित्रं पोतुतमम्। पयो हृव्यं करोतु

मे। इमौ प्राणापानौ। युज्ञस्याङ्गानि सर्वशः। आप्याययन्तौ सञ्चरताम्। पुवित्रे हव्यशोधने। पुवित्रे स्थो वैष्णवौ। वायुर्व मनसा पुनातु॥३४॥

अयं प्राणश्चापानश्च। यजमानमपि गच्छताम्। यज्ञे ह्यभूतां पोतारौ। पुवित्रे हव्यशोधने। त्वया वेदि विविदुः पृथिवीम्। त्वया यज्ञो जायते विश्वदानिः। अच्छुद्रं यज्ञमन्वेषि विद्वान्। त्वया होता सं तनोत्यर्धमासान्। त्रयस्त्रिंशोऽसि तन्तूनाम्। पुवित्रेण सुहागाहि॥३५॥

शिवेयः रज्ञरभिधार्नौ। अग्नियामुपे सेवताम्। अप्रसः साय यज्ञस्य। उखे उपदधाम्यहम्। पशुभिः सत्रीतं विभृताम्। इन्द्राय शृतं दधिः उपवेषोऽसि यज्ञाय। त्वां परिवेषमधारयन्। इन्द्राय हृविः कृणवन्तः। शिवः शुग्मो भंवासि नः॥३६॥

अमृत्यन्देवपात्रम्। यज्ञस्याऽज्युषि प्र युज्यताम्। तिरः पुवित्रमतिनीताः। आपो धारय मातिंगुः। देवेन सवित्रोत्पूताः। वसोः सूर्यस्य रश्मिभिः। गां दौहपवित्रे रज्ञम्। सर्वापात्राणि शुन्धता। एता आ चरन्ति मधुमहुहानाः। प्रजावतीर्यसां विश्वरूपाः॥३७॥

बृहीर्भवन्तीरुपजायमानाः। इह व इन्द्रौ रमयतु गावः। पूषा स्थै अयुक्षमा वः प्रजया सः सृजामि। रायस्पोषेण बहुलाभवन्तीः। ऊर्ज पयः पिन्वमाना धृतं च। जीवो जीवन्तीरुपवः सदेयम्। द्यौश्चेम यज्ञं पृथिवी च सन्दुहाताम्। धृता सोमेन सुह वातेन वायुः। यजमानाय द्रविणं दधातु॥३८॥

उथस्तुहन्ति कलशं चतुर्बिलम्। इडां देवीं मधुमतीः सुवर्विदम्। तदिन्द्राग्नी जिन्वतः सूनृतावत्। तद्यजमानममृतत्वे दधातु। कामधुक्षः प्रणौ ब्रूहि। इन्द्राय हविरिन्द्रियम्। अमूर्यस्यां देवानाम्। मनुष्याणां पयो हितम्। बहु दुर्घीन्द्राय देवेभ्यः। हव्यमा प्यायतां पुनः॥३९॥

वथ्सेभ्यो मनुष्येभ्यः। पुनर्दुहाय कल्पताम्। यज्ञस्य सन्ततिरसि। यज्ञस्य त्वा सन्ततिमनु सं तनोमि। अदस्तमसि विष्णवे त्वा। यज्ञायापि दधाम्यहम्। अद्विररिक्तेन पात्रैणायाः पूताः परिशेरते। अयं पयः सोमं कृत्वा। स्वां योनिमपि गच्छतु॥४०॥

पर्णवल्कः पुवित्रम्। सौम्यः सोमाद्वि निर्मितः। इमौ पूर्णं च दर्भं च। देवानाः हव्यशोधनौ। प्रातर्वेषाय गोपाय। विष्णो हव्यः हि रक्षसि। उभावग्नी उपस्तृणते। देवता उपवसन्तु मे। अहं ग्राम्यानुपं वसामि। मह्यं गोपतये पशून्॥४१॥

आमृत इमं गृहामि पूर्वस्तः। पूर्वः परिगृहामि सभापाला इद्रज्येष्यु आदैत्य ब्रतपते सुमृतां मे सुह पुनातु गहि नो विश्वरूपा दधातु

पुनर्गच्छतु पूशून् (या: पुरस्तांदिमामूर्जिमिह प्रजा इह पुशवोऽयं पिंतुणामुग्निः)॥१८॥ [४]

देवां देवेषु पराक्रमध्वम्। प्रथमा द्वितीयैषु। द्वितीयास्तुतीयैषु। त्रिरेकादशा इह मांऽवत। इदं शकेयं यदिदं करोमि। आत्मा करोत्वात्मनै। इदं करिष्ये भेषजम्। इदं मैं विश्वभेषजा। अश्विना प्रावितं युवम्। इदम् ह सेनाया अभीत्वर्यै॥४२॥

मुखमपौहामि। सूर्यं ज्योतिर्विभाहि। महूत इन्द्रियायां। आ प्यायतां घृतयौनिः। अग्निरहव्याऽनु मन्यताम्। खमङ्क्लं त्वचमङ्क्लं। सुरूपं त्वां वसुविदम्। पूशूना तेजसा। अग्नये जुष्टमुभि घारयामि। स्योनं ते सदनं करोमि॥४३॥

घृतस्य धारया सुशेवं कल्पयामि। तस्मिन्न्यसीदामृते प्रति तिष्ठ। ब्रीहीणां मैथु सुमनस्यमानः। आर्द्धः प्रथसुर्भुवनस्य गोपाः। शृत उथ्स्नाति जनिता मंत्रीनाम्। यस्त आत्मा पुशुषु प्रविष्टः। देवानां विष्णामनु यो वित्स्थे। आत्मन्वान्स्योम् घृतवान् हि भूत्वा। देवान्गच्छ सुवर्विन्दु यजमानायु मह्यम्। इरु भूतिः पृथिव्यै रसो मोक्षमीत्॥४४॥

देवाः पितरः पितरो देवाः। योऽहमस्मि स सन् यज्ञे। यस्यास्मि न तमन्तरेमि। स्वं मं इष्टः स्वं दुत्तम्। स्वं पूर्तः स्वः श्रान्तम्। स्वः हुतम्। तस्य मेऽग्निरूपद्रष्टा। वायुरूपश्रोता। आदित्योऽनुव्याता। द्यौः पिता॥४५॥

पृथिवी माता। प्रजापतिर्बन्धुः। य एवास्मि स सन् यज्ञे। मा भेर्मा संविकथा मा त्वा हि सिष्मद्। मा ते तेजोऽप्य क्रमीत्। भरतमुख्यरूपमनुषिश्च। अवदानानि ते प्रत्यवंदास्यामि। नमस्ते अस्तु मा मा हि सीः। यदवृदानानि तेऽवृद्यन्। विलोमाकाराष्मात्मनः॥४६॥

आज्येन प्रत्यनज्येनत्। तत् आ प्यायतां पुनः। अज्यायो यवमात्रात्। आव्याधात्कृत्यतामिदम्। मा रूरुपाम यज्ञस्य। शुद्धः स्विष्टमिदः हृविः। मनुना दृष्टां घृतपंदीम्। मित्रावरुणसमीरिताम्। दक्षिणार्धदसम्भिन्दन्। अवंद्याम्येकतोमुखाम्॥४७॥

इडे भागं जुषस्व नः। जिन्व गा जिन्वावतः। तस्यास्ते भक्षिवाणः स्याम। सर्वात्मानः सर्वगणाः। ब्रह्म पिन्वस्व। ददतो मे मा क्षायि। कुर्वतो मे मोपदसत्। दिशां कूसिरसि। दिशो मे कल्पन्ताम्। कल्पन्तां मे दिशः॥४८॥

दैवीश्च मानुषीश्च। अहोरात्रे मे कल्पेताम्। अर्धमासा मे कल्पन्ताम्। मासा मे कल्पन्ताम्। कृतवों मे कल्पन्ताम्। संवृथसुरो मे कल्पताम्। कूसिरसि कल्पतां मे।

आशांनां त्वाऽऽशापुलेभ्यः। चतुर्भ्यो अमृतैभ्यः। इदं भूतस्याध्यक्षेभ्यः॥४९॥

विघेम हृविषी वृयम्। भजतां भागी भागम्। मा भागोभक्ता। निरभाग भजामः। अपस्थिन्वा ओषधीर्जिन्वा। द्विपात्पाहि। चतुष्पादव। दिवो वृष्टिमेरय। ब्राह्मणानामिदङ्क्षिणिः॥५०॥

सोम्यानां सोमर्पीथिनाम्। निर्भक्तो ब्राह्मणः। नेहा ब्राह्मणस्यास्ति। समझां बरहिरहुविषी घृतेन। समादित्यैर्वर्सुभिः सं मुरुद्विः। समिन्द्रेण विश्वेभिर्देवेभिरङ्गाम्। दिव्यं नभो गच्छतु यथ्स्वाहा०। इन्द्राणीवाविधुवा भूयासम्। अर्दितिरिव सुपुत्रा। अस्थूरि त्वा गारहपत्य॥५१॥

उपनिषदे सुप्रजास्त्वाय। सं पक्षी पत्या सुकृतेन गच्छताम्। यज्ञस्य युक्तौ धुर्यावभूताम्। सञ्जानानौ विजंहतामरातीः। दिवि ज्योतिरजरमा रमेताम्। दशते तनुवौ यज्ञ यज्ञियाः। ताः प्रीणातु यजमानो घृतेन। नारिष्ठायौः प्रशिष्ठमीडमानः। देवानां दैव्येऽपि यजमानोऽमृतोऽभूत्। यं वाऽदेवा अंकल्पयन्॥५२॥

ऊर्जो भागः शंतक्रतृ। एतद्वां तेन प्रीणानि। तेन तृप्यतमङ्गहौ। अहं देवानां सुकृतामस्मि लोके। ममेदमिष्टं न मिथुर्भवाति। अहं नारिष्ठावनु यजामि विद्वान्। यदाभ्यामिन्द्रो अदंधाद्वाग्धेयम्। अदारसृद्ववत देवसोम। अस्मिन् यज्ञे मंरुतो मृडतानः। मा नौ विददुभिभामो अशस्तिः॥५३॥

मा नौ विदद्वृजना द्वेष्या या। कृषभं वाजिनं वृयम्। पूर्णमासं यजामहे। स नौ दोहतां सुवीर्यम्। रायस्पोषं सहस्रिणम्। प्राणाय सुराधसे। पूर्णमासाय स्वाहा०। अमावास्या सुभगां सुशेवां। धेनुरिव भूय आप्यायमाना। सा नौ दोहतां सुवीर्यम्। रायस्पोषं सहस्रिणम्। अपानाय सुराधसे। अमावास्यायै स्वाहा०। अभि स्तृणीहि परिं धेहि वेदिम्। जामिं मा हिं सीरमुया शयाना। होतृष्पदना हरिताः सुवर्णाः। निष्का इमे यजमानस्य ब्रह्मेण॥५४॥

अभीत्वै करोमि क्रमीत्युताऽऽत्मनं एकतो मुखां मे दिशोऽग्नेभ्यो हृविगारहपत्या कल्पयत्रशस्ति। सा नौ दोहतां सुवीर्यं सुस चं॥१३॥[५]

परिस्तृणीत परिधत्ताग्निम्। परिहितोऽग्निर्यजमानं भुनक्तु। अपां रस ओषधीनां सुवर्णः। निष्का इमे यजमानस्य सन्तु कामुदघाः। अमुत्रामुष्मिलोके। भूपते भुवनपते। महतो भूतस्य पते। ब्रह्माणं त्वा वृणीमहे। अहं भूपतिरहं भुवनपतिः। अहं महतो भूतस्य

पर्तिः॥५५॥

देवेन सवित्रा प्रसूत आत्मिज्यं करिष्यामि। देवं सवितरेतं त्वा वृणते। बृहस्पति दैव्यं ब्रह्माणम्। तदुहं मनसे प्र ब्रवीमि। मनौ गायत्रियै। गायत्री त्रिष्टुभगत्यै। जगत्यनुष्टुभै। अनुष्टुक्यज्ञै। पङ्किः प्रजापतये॥५६॥

प्रजापतिर्विशेष्यो देवेभ्यः। विशेषे देवा बृहस्पतये। बृहस्पतिर्ब्रह्मये। ब्रह्म भूर्भुवः सुवः। बृहस्पतिर्देवान् ब्रह्मा। अहं मनुष्याणाम्। बृहस्पते यज्ञं गोपाय। इदं तस्मै हर्ष्य करोमि। यो वो देवाश्चरति ब्रह्मचर्यम्। मेधावी दिक्षु मनसा तपस्वी॥५७॥

अन्तर्दूतश्चरति मानुषीषु। चतुः शिखण्डा युवतिः सुपेशाः। घृतप्रतीका भुवनस्य मध्ये। मर्मज्यमाना महते सौभंगाय। मह्यं धृश्व यजमानाय कामान्। भूर्मिर्भूत्वा मंहिमान् पुपोष। ततो देवी वर्धयते पयाऽसि। यज्ञियां यज्ञं वि च यन्ति शं च। ओषधीरापं इह शक्रंगीश। यो मां हृदा मनसा यश्च वाचा॥५८॥

यो ब्रह्मणा कर्मणा द्वेष्टि देवाः। यः श्रुतेन हृदयेनेष्टुता च। तस्यैन्द्र वज्रेण शिरश्छनन्नि। ऊर्णमृदु प्रथमानङ्ग स्योनम्। देवेभ्यो जुष्टुः सदनाय बरुहिः। सुवर्गे लोके यजमानङ्गः हि धेहिः। मां नाकस्य पृष्ठे परमे व्योमन्। चतुः शिखण्डा युवतिः सुपेशाः। घृतप्रतीका वयुनानि वस्ते। साऽऽस्तीर्थमाणा महते सौभंगाय॥५९॥

सा मे धृश्व यजमानाय कामान्। शिवा च मे शुग्मा चैधि। स्योना च मे सुषदा चैधि। ऊर्जस्वती च मे पर्यस्वती चैधि। इष्मूर्ज मे पिन्वस्व। ब्रह्म तेजौ मे पिन्वस्व। क्षत्रमोजौ मे पिन्वस्व। विशुं पुष्टिं मे पिन्वस्व। आयुरन्नाद्यं मे पिन्वस्व। प्रजां पशूमै पिन्वस्व॥६०॥

अस्मिन् यज्ञ उप भूय इन्नु मै। अविक्षोभाय परिधीं दधामि। धर्ता धरुणो धरीयान्। अग्निर्षेषाऽसि निरितो नुदातौ। विच्छिनन्नि विधृतीभ्याः सुपलान्। जातान्नातृव्यान् ये च जनिष्यमाणाः। विशो यन्नाभ्यां विधमास्येनान्। अहङ्कार स्वानामुत्तमोऽसानि देवाः। विशो यन्ने नुदमाने अरातिम्। विश्वं पाप्मानुममतिं दुर्मग्युम्॥६१॥

सीदन्ती देवी सुकृतस्य लोके। धृतीं स्थो विधृतीं स्वधृती। प्राणान्मयि धारयतम्। प्रजां मयि धारयतम्। पशून्मयि धारयतम्। अयं प्रस्तुर उभयस्य धर्ता। धर्ता

प्रयाजानां मृतानूयाजानांम्। स दांधार सुमिधो विश्वरूपाः। तस्मिन्थसुचो अध्या सांदियामि आ रोह पथो जुहु देवयानान्॥६२॥

यत्ररूपयः प्रथमज्ञा ये पुराणाः। हिरण्यपक्षाऽजिरा समृताङ्गा। वहांसि मा सुकृतां यत्र लोकाः। अवाहं बाध उपभृतां सुपत्नान्। जातान्नात्म्यान् ये च जनिष्यमाणाः। दोहै यज्ञः सुदुघांमिव धेनुम्। अहमुत्तरो भूयासम्। अधरे मध्सुपत्नाः। यो मां वाचा मनसा दुर्मरायुः। हृदाऽरातीयादभिदासदग्ने॥६३॥

इदमस्य चित्तमधरं धृवायाः। अहमुत्तरो भूयासम्। अधरे मध्सुपत्नाः। क्रृष्णभौऽसि शाक्तः। धृतार्चीनां सूनुः। प्रियेण नाम्ना प्रिये सर्वसि सीदा। स्येनो मैं सीद सुषदः पृथिव्याम्। प्रथयि प्रजयो पशुभिः सुवर्गे लोके। दिवि सीद पृथिव्यामन्तरिक्षे। अहमुत्तरो भूयासम्॥६४॥

अधरे मध्सुपत्नाः। इयः स्थाली धृतस्य पूर्णा। अच्छिन्नपयाः शतधार उथसः। मारुतेन शर्मणा दैव्येन। यज्ञोऽसि सुर्वतः श्रितः। सुर्वतो मां भूतं भविष्यच्छ्रयताम्। शृतं मैं सन्त्वाशिषः। सुहस्रं मैं सन्तु सूनृताः। इरावतीः पशुमर्तीः। प्रजापतिरसि सुर्वतः श्रितः॥६५॥

सुर्वतो मां भूतं भविष्यच्छ्रयताम्। शृतं मैं सन्त्वाशिषः। सुहस्रं मैं सन्तु सूनृताः। इरावतीः पशुमर्तीः। इदमिन्द्रियमृतं वीर्यम्। अनेनेन्द्राय पश्वोऽचिकिथ्सन्। तेन देवा अवतोप माम्। इहेषुमूर्ज यशः सह ओजः सनेयम्। शृतं मर्यि श्रयताम्। यत्पृथिवीमचरत्तत्प्रविष्टम्॥६६॥

येनासिंश्चद्वलमिन्द्रे प्रजापतिः। इदं तच्छुक्रं मधु वाजिनीवत्। येनोपरिष्टादधिनोन्महेन्द्रम्। दधि मां धिनोतु। अयं वेदः पृथिवीमन्वविन्दत्। गुहा सुर्तो गहने गह्वरेषु। स विन्दत् यजमानाय लोकम्। अच्छिं यज्ञं भूरिकर्मा करोतु। अयं यज्ञः समसदद्विष्मान्। क्रृचा साम्ना यजुषा देवताभिः॥६७॥

तेन लोकान्थसूर्यवतो जयेम। इन्द्रस्य सख्यममृतत्वमश्याम्। यो नः कर्नीय इह कामयातै। अस्मिन् यज्ञे यजमानाय मह्यम्। अप तमिन्द्राग्नी भुवनानुदेताम्। अहं प्रजां वीरवतीं विदेय। अग्ने वाजजित्। वाजं त्वा सरिष्यन्तम्। वाजं जेष्यन्तम्। वाजिनं वाजजितम्॥६८॥

वाजुजित्यायै सं मार्जिम्। अग्निमन्त्रादमन्त्राद्याया। उपहूतो द्यौः पिता। उप मां द्यौः पिता हृयताम्। अग्निराग्नीध्रात्। आयुषे वर्चसे। जीवात्वे पुण्याय। उपहूता पृथिवी माता। उप मां माता पृथिवी हृयताम्। अग्निराग्नीध्रात्॥६९॥

आयुषे वर्चसे। जीवात्वे पुण्याय। मनो ज्योतिर्जुषतामाज्यम्। विच्छिन्नं यज्ञः समिम दंधातु। बृहस्पतिस्तनुतामिमं नः। विश्वे देवा इह मादयन्ताम्। यन्ते अग्न आवृश्वामि। अहं वाँ क्षिपितश्वरन्। प्रजां च तस्य मूलं च। नीचैर्देवा नि वृश्वत॥७०॥

अग्ने यो नोऽभिदासति। सुमानो यश्च निष्ठः। इधमस्यैव प्रक्षायतः। मा तस्योच्छैषि किञ्चन। यो मां द्वैष्टि जातवेदः। यं चाऽऽहं द्वैष्मि यश्च माम्। सर्वाङ्गस्तानग्ने सन्द्वहा याङ्गश्चाहं द्वैष्मि ये च माम्। अग्ने वाजजित्। वाजं त्वा समृवाऽसम्॥७१॥

वाजं जिगिवाऽसम्। वाजिनं वाजुजितम्। वाजुजित्यायै सम्मार्जिम्। अग्निमन्त्रादमन्त्राद्याया। वेदिर्बरुहिः शृतः हृविः। इधः परिधयः सुचः। आज्य यज्ञ ऋचो यजुः। यज्याश्च वषद्वाराः। सं मे सन्नतयो नमन्ताम्। इधमसुन्नहने हुते॥७२॥

दिवः खीलोऽवततः। पृथिव्या अध्युत्थितः। तेनां सुहस्रकाण्डेन। द्विषन्तः शोचयामसि। द्विषन्मे बहु शोचतु। ओषधे मो अहः शुचम्। यज्ञ नमस्ते यज्ञ। नमे नमश्च ते यज्ञ। शिवेन मे सन्तिष्ठस्व। स्योनेन मे सन्तिष्ठस्व॥७३॥

सुमूतेन मे सन्तिष्ठस्व। ब्रह्मवर्चसेन मे सन्तिष्ठस्व। यज्ञस्यर्द्धमनु सन्तिष्ठस्व। उप ते यज्ञ नमः। उप ते नमः। उप ते नमः। त्रिष्फलीक्रियमाणानाम्। यो न्यज्ञो अवशिष्यते। रक्षसां भागुधेयम्। आपस्तत्र वेहतादितः॥७४॥

उलूखले मुसले यच्च शूर्पै। आशिक्षेषं दृषदि यत्कपालै। अवप्रुषो विप्रुषः संयजामि। विश्वे देवा हृविरिदं जुषन्ताम्। यज्ञे या विप्रुषः सन्ति बहीः। अग्नो ताः सर्वाः स्विष्टाः सुहुता जुहोमि। उद्यन्नद्यमित्र महः। सुपलान्मे अनीनशः। दिवैनान् विद्युतो जहि। निम्रोचन्नधरान्कृधि॥७५॥

उद्यन्नद्य वि नो भज। पिता पुत्रेभ्यो यथा। दीर्घयुत्वस्य हेशिषे। तस्य नो देहि सूर्य।

॥हृद्रोगम्ब-मन्त्राः ॥

उद्यन्नद्य मित्रमहः। अरोहनुत्तरं दिवम्। हृद्रोगं मम सूर्य। हरिमाणं च नाशय। शुकेषु

मे हरिमाणम् । रोपुणाकांसु दध्मसि ॥७६॥

अथो हरिद्रवेषु मे हरिमाणं नि दध्मसि । उदगादयमादित्यः । विश्वेन सहसा सुहा
द्विषन्तं मम रुन्धयन् । मो अहं द्विषतो रुधम् ।

यो नः शपादशपतः । यश्च नः शपतः शपात् । उषाश्व तस्मै निमूक्तं । सर्वं पापं
समूहताम् ॥७७॥

यो नः सुपत्रो यो रणः । मर्तोऽभिदासति देवाः । इधमस्यैव प्रक्षायतः । मा
तस्योच्छैषि किञ्चन । अवसृष्टः परापता । शरो ब्रह्मसंशितः । गच्छुऽमित्रान्प्र विशा । मैषां
कञ्चनोच्छैषः ॥७८॥

पतिः प्रजापतये तपस्वी वृचा सौभंगाय पश्यन्ते पिनस्व दर्मरायु देवयानानश्चेऽन्तरिक्षे जहमुतरो भूयासं प्रजापतिरसि सुर्वतः श्रितः प्रविष्ट
देवताभिर्यजुजितं पृथिवी हृत्याम्पिरांप्रादूषत समूहाः संहृते स्योनेन मे संतिष्ठस्वतः कृषि दमस्त्वहताम्पृष्ठे च ॥२४॥

[६]

सक्षेदं पश्य । विर्यतर्दिदं पश्य । नाकेदं पश्य । रुमतिः पनिष्ठा । क्रृतं वर्षिष्ठम् ।
अमृतायान्याहुः । सूर्यो वरिष्ठो अक्षभिर्विभाति । अनु द्यावापृथिवी देवपुत्रे । दीक्षाऽसि
तपसो योनिः । तपोऽसि ब्रह्मणो योनिः ॥७९॥

ब्रह्मासि क्षुत्रस्य योनिः । क्षुत्रमंस्यृतस्य योनिः । क्रृतमसि भूरा रमे । श्रद्धां मनसा । दीक्षां
तपसा । विश्वस्य भुवनस्याधिष्ठलीम् । सर्वे कामा यजमानस्य सन्तु । वातं प्राणं मनसाऽन्वा
रमामहे । प्रजापतिं यो भुवनस्य गोपाः । स नौ मृत्योस्नायतां पात्वःहसः ॥८०॥

ज्योगजीवा जरामशीमहि । इन्द्रं शाक्तर गायत्रीं प्रपद्ये । तान्ते युनज्ञिम् । इन्द्रं शाक्तर
त्रिष्टुभुं प्रपद्ये । तान्ते युनज्ञिम् । इन्द्रं शाक्तरं जगतीं प्रपद्ये । तान्ते युनज्ञिम् । इन्द्रं शाक्तरानुष्टुभुं
प्रपद्ये । तान्ते युनज्ञिम् । इन्द्रं शाक्तर पुङ्क्लं प्रपद्ये ॥८१॥

तान्ते युनज्ञिम् । आऽहं दीक्षामरुहमृतस्य पर्वीम् । गायत्रेण छन्दसा ब्रह्मणा च । क्रृतं
सत्येऽधायि । सत्यमृतेऽधायि । क्रृतं च मे सत्यं चाभूताम् । ज्योतिरभूवः सुवरगमम् । सुवर्गं
लोकं नाकस्य पृष्ठम् । ब्रह्मस्य विष्टपंगमम् । पृथिवी दीक्षा ॥८२॥

तयाऽग्निर्दीक्षयां दीक्षितः । ययाऽग्निर्दीक्षयां दीक्षितः । तयां त्वा दीक्षयां दीक्षयामि ।
अन्तरिक्षं दीक्षा । तयां वायुर्दीक्षयां दीक्षितः । ययां वायुर्दीक्षयां दीक्षितः । तयां त्वा दीक्षयां
दीक्षयामि । द्यौर्दीक्षा । तयाऽऽदित्यो दीक्षयां दीक्षितः । ययाऽऽदित्यो दीक्षयां दीक्षितः ॥८३॥

तया॑ त्वा॒ दीक्षया॑ दीक्षयामि। दिशो॑ दीक्षा। तया॑ चन्द्रमा॑ दीक्षया॑ दीक्षितः। यया॑ चन्द्रमा॑ दीक्षया॑ दीक्षितः। तया॑ त्वा॒ दीक्षया॑ दीक्षयामि। आपो॑ दीक्षा। तया॑ वरुणो॑ राजा॑ दीक्षया॑ दीक्षितः। यया॑ वरुणो॑ राजा॑ दीक्षया॑ दीक्षितः। तया॑ त्वा॒ दीक्षया॑ दीक्षयामि। ओषधयो॑ दीक्षा॥८४॥

तया॑ सोमो॑ राजा॑ दीक्षया॑ दीक्षितः। यया॑ सोमो॑ राजा॑ दीक्षया॑ दीक्षितः। तया॑ त्वा॒ दीक्षया॑ दीक्षयामि। वागदीक्षा। तया॑ प्राणो॑ दीक्षया॑ दीक्षितः। यया॑ प्राणो॑ दीक्षया॑ दीक्षितः। तया॑ त्वा॒ दीक्षया॑ दीक्षयामि। पृथिवी॑ त्वा॒ दीक्षमाणमनु॑ दीक्षताम्। अन्तरिक्षं॑ त्वा॒ दीक्षमाणमनु॑ दीक्षताम्। घौस्त्वा॑ दीक्षमाणमनु॑ दीक्षताम्॥८५॥

दिशस्त्वा॑ दीक्षमाणमनु॑ दीक्षन्ताम्। आपस्त्वा॑ दीक्षमाणमनु॑ दीक्षन्ताम्। ओषधयस्त्वा॑ दीक्षमाणमनु॑ दीक्षन्ताम्। वाक्या॑ दीक्षमाणमनु॑ दीक्षताम्। ऋचस्त्वा॑ दीक्षमाणमनु॑ दीक्षन्ताम्। सामानि॑ त्वा॒ दीक्षमाणमनु॑ दीक्षन्ताम्। यजू॑ षि॑ त्वा॒ दीक्षमाणमनु॑ दीक्षन्ताम्। अहश्च॑ रात्रिश्च। कृषिश्च॑ वृष्टिश्च। त्विषिश्चापचितिश्च॥८६॥

आपश्चौषधयश्च। ऊर्क्षे॑ सूनृतां॑ च। तास्त्वा॑ दीक्षमाणमनु॑ दीक्षन्ताम्। स्वे॑ दक्षे॑ दक्षपितेह॑ सींदा। देवानां॑ सुमो॑ मंहते॑ रणाय। स्वासृस्थस्तुनुवा॑ संविशस्व। पितैर्वैधि॑ सूनवु॑ आ॒ सुशेवः। शिवो॑ मा॑ शिवमा॑ विंश। सृत्यं॑ मं॑ अ॒त्मा। श्रुद्धा॑ मेऽक्षितिः॥८७॥

तपो॑ मे॑ प्रतिष्ठा। सवितृप्रसूता॑ मा॑ दिशो॑ दीक्षयन्तु। सृत्यमस्मि। अहं॑ त्वदस्मि॑ मदसि॑ त्वमेतत्। ममासि॑ योनिस्त्वा॑ योनिरस्मि। ममैव॑ सन्वह॑ हृव्यान्यग्ने॑। पुत्रः॑ पित्रे॑ लोकृकृज्ञातवेदः। आजुहानः॑ सुप्रतीकः॑ पुरस्तात्। अग्ने॑ स्वां॑ योनिमा॑ सीद॑ साध्या॑। अस्मिश्चधस्ये॑ अध्युत्तरस्मिन्॥८८॥

विश्वे॑ देवा॑ यजमानश्च॑ सीदता। एकमिषे॑ विष्णुस्त्वाऽन्वेतु। द्वे॑ ऊर्जे॑ विष्णुस्त्वा॑ ऽन्वेतु। त्रीणि॑ ब्रताय॑ विष्णुस्त्वाऽन्वेतु। चत्वारि॑ मायौभवाय॑ विष्णुस्त्वाऽन्वेतु। पञ्च॑ पशुम्यो॑ विष्णुस्त्वाऽन्वेतु। पड्डायस्पोषाय॑ विष्णुस्त्वाऽन्वेतु। सुप्त॑ सुप्तम्यो॑ होत्राभ्यो॑ विष्णुस्त्वाऽन्वेतु। सखायः॑ सुप्तपंदा॑ अभूमा॑। सृख्यं॑ तै॑ गमेयम्॥८९॥

सर्व्यात्ते॑ मा॑ योषम्। सर्व्यान्मे॑ मा॑ योष्टाः। साऽसि॑ सुब्रह्मण्ये। तस्याऽस्ते॑ पृथिवी॑ पादः। साऽसि॑ सुब्रह्मण्ये। तस्याऽस्ते॑ अन्तरिक्षं॑ पादः। साऽसि॑ सुब्रह्मण्ये। तस्याऽस्ते॑ घौ॑ पादः। साऽसि॑ सुब्रह्मण्ये। तस्याऽस्ते॑ दिशः। पादः॥९०॥

पुरोरजास्ते पश्चमः पादः। सा न इष्मूर्जं धुक्ष्वा। तेजं इन्द्रियम्। ब्रह्मवर्चसमन्नाद्यम्। वि मिमे त्वा पयस्वतीम्। देवानां धेनुः सुदुघामनंपस्फुरन्तीम्। इन्द्रः सोमं पिबतु। क्षमो अस्तु नः। इमान्नराः कृणुतु वेदिमेत्य। वसुमतीः रुद्रवर्तीमादित्यवर्तीम्॥११॥

वर्षमन्दिवः। नाभा पृथिव्याः। यथाऽयं यजमानो न रिष्येत्। देवस्य सवितुः सुवे। चतुः शिखण्डा युवतिः सुपेशाः। घृतप्रतीका भुवनस्य मध्यै। तस्याः सुपुर्णावधि यौ निविष्टौ। तयोर्देवानामधि भागदेयम्। अप जन्यं भयं नुदा। अपे चक्राणि वर्तया। गृहः सोमस्य गच्छतम्। न वा उ वेतन्नियसे न रिष्यसि। देवाः इदैषि पृथिभिः सुगेभिः। यत्र यन्ति सुकृतो नापि दुष्कृतः। तत्र त्वा देवः संविता दंधातु॥१२॥

ब्रह्मणो येनिरःहंसः पुङ्के प्रपञ्चे दीक्षा यथाऽदित्यो दीक्षितस्तयां त्वा दीक्षयां दीक्षयुम्योपययो दीक्षा दौस्त्वा दीक्षमाणमनुदीक्षतामपीचित्तिश्चित्तिरुत्तरस्मिन्मयेऽन्वेत् दिशः। पादं आदित्यवर्तं वर्तय पश्च च॥१३॥

[७]

यदस्य पुरे रजसः। शुक्रं ज्योतिरजायता। तत्रः परष्पदति द्विषः। अग्ने वैश्वानरस्वाहा०। यस्माद्वीषाऽवाशिष्ठाः। ततो नो अभयं कृषि। प्रजाभ्यः सर्वाभ्यो मृड। नमो रुद्रायमीढुषै०। यस्माद्वीषाऽन्यषदः। ततो नो अभयं कृषि॥१३॥

प्रजाभ्यः सर्वाभ्यो मृड। नमो रुद्रायमीढुषै०। उदुम्भ तिष्ठ प्रति तिष्ठ मारिषः। मेमं यज्ञं यजमानं च रीरिषः। सुवर्गे लोके यजमानुः हि धेहि। शन्त्र एषि द्विपदे शं चतुष्पदे। यस्माद्वीषाऽवैषिष्ठाः पलायिष्ठाः समज्ञास्थाः। ततो नो अभयं कृषि। प्रजाभ्यः सर्वाभ्यो मृड। नमो रुद्रायमीढुषै०॥१४॥

य इदमकः। तस्मै नमः। तस्मै स्वाहा०। न वा उवेतन्नियसो। आशानां त्वा विश्वाआशाः। यज्ञस्य हि स्थ क्रत्वियौ। इन्द्रांग्नी चेतनस्य च। हुताहुतस्य तृप्यतम्। अहुतस्य हुतस्य च। हुतस्य चाहुतस्य च। अहुतस्य हुतस्य च। इन्द्रांग्नी अस्य सोमस्य। वैतं पिंवितं जुषेथाम्। मा यजमानं तमो विदत्। मर्विजो मो इमाः प्रजाः। मा यः सोममिमं पिबात्। सः सृष्टमुभयं कृतम्॥१५॥

कृषि मीढुषैऽहुतस्य च सुप च॥३॥

[८]

अनागसस्त्वा वृयम्। इन्द्रेण प्रेषिता उप। वायुष्टे अस्त्वशम्भूः। मित्रस्ते अस्त्वशम्भूः। वरुणस्ते अस्त्वशम्भूः। अपाङ्ग्नया क्रतस्य गर्भाः। भुवनस्य गोपाः श्येना अतिथयः। पर्वतानां ककुभः प्रयुतो नपातारः। वग्नेन्द्रः ह्यत। घोषेणार्मीवा श्वातयत॥१६॥

युक्ताः स्थु वहंता देवा ग्रावाण् इन्दुरिन्द्र इत्यंवादिषुः। एन्द्रंमचुच्यवुः परमस्याः परावतः। आइस्माध्स्थांत् ओरोरन्तरिक्षात्। आ सुभूतमसुपवुः। ब्रह्मवृच्चसंम आसुषवुः। सुमेरे रक्षाऽस्यवधिषुः। अपहंतं ब्रह्मज्यस्यां। वाक्तं त्वा मनश्च श्रीणीताम्॥१७॥

प्राणश्च त्वाऽपानश्च श्रीणीताम्। चक्षुश्च त्वा श्रोत्रं च श्रीणीताम्। दक्षश्च त्वा बलं च श्रीणीताम्। ओजश्च त्वा सहश्च श्रीणीताम्। आयुश्च त्वाऽज्जरा चं श्रीणीताम्। आत्मा च त्वा तनूश्च श्रीणीताम्। शृतोऽसि शृतं कृतः। शृताय त्वा शृतेभ्यस्त्वा। यमिन्द्रंमाहुर्वरुणं यमाहुः। यं मित्रमाहुर्यमुं सत्यमाहुः॥१८॥

यो देवानां देवतमस्तपोजाः। तस्मै त्वा तेभ्यस्त्वा। मयि त्यदिन्द्रियं महत्। मयि दक्षो मयि क्रतुः। मयि धायि सुवीर्यम्। त्रिशुग्धर्मो वि भातु मौ। आकूत्या मनसा सुह। विराजा ज्योतिषा सुह। युज्ञेन पयंसा सुह। तस्य दोहमशीमहि॥१९॥

तस्य सुम्रमशीमहि। तस्य भक्षमशीमहि। वाग्जुषाणा सोमस्य तृप्यतु। मित्रो जनान्न स मित्र। यस्मान्न जातः परो अन्यो अस्ति। य आविवेश भुवनानि विश्वां। प्रजापतिः प्रजयां संविदानः। त्रीणि ज्योतीःषि सचते स पौडशी। एष ब्रह्मा य कृत्वियः। इन्द्रो नामं श्रुतो गुणे॥१००॥

प्र तै महे विदथै शःसिषः हरी। य कृत्वियः प्र तै वन्वे। वनुषो हर्यतं मदम्। इन्द्रो नामं घृतं नयः। हरिभिश्चारु सेचते। श्रुतो गुण आ त्वा विशन्तु। हरिर्वर्पसङ्गिरः। इन्द्राधिपति-अधिपतिस्त्वं देवानांमसि। अधिपतिं माम्। आयुष्मन्तं वर्चस्वन्तं मनुष्येषु कुरु॥१०१॥

इन्द्रश्च सुम्राङ्कुणश्च राजा। तौ तै भक्षं चक्तुरग्रं एतम्। तयोरनु भक्षं भक्षयामि। वाग्जुषाणा सोमस्य तृप्यतु। प्रजापतिर्विश्वकर्मा। तस्य मनो देवं युज्ञेन राध्यासम्। अर्थेगा अस्य जाहितः। अवुसानपतेऽवुसानं मे विन्द। नमो रुद्राय वास्तोष्टतये। आयने विद्रवणे॥१०२॥

उद्याने यत्पुरायणे। आवर्तने विवर्तने। यो गोपायति तः हुवे। यान्यपामित्यान्य-प्रतीक्तान्यस्मि। युमस्य बलिना चरामि। इहैव सन्तः प्रति तद्यातयामः। जीवा जीवेभ्यो नि हराम एनत्। अनुणा अस्मिन्ननुणाः परस्मिन्। तृतीये लोके अनृणाः स्याम। ये देवयाना उत पितृयाणाः॥१०३॥

सर्वान्युथो अनृणा आक्षीयेम। इदमूनु श्रेयोऽवसानमा गन्म। शिवे नो द्यावापृथिवी उभे इमे। गोमद्धनवदश्वदूर्जस्वत्। सुवीरां वीरैरनु सञ्चरेम। अर्कः पवित्रः रजसो विमानः। पुनाति देवानां भुवनानि विश्वा। द्यावापृथिवी पयसा संविदाने। घृतं दुहाते अमृतं प्रपौने। पवित्रमुक्तो रजसो विमानः। पुनाति देवानां भुवनानि विश्वा। सुवर्ज्योतिर्यशो महत्। अशीमहि गाधमुत प्रतिष्ठाम्॥१०४॥

चातुर्थ्यत् श्रीणीता॑ सुत्यमाह॑शीमहि गुणे कुरु विद्रवणे पितृयाणां अर्को रजसो विमानाञ्चाणि च॥३॥ [३]

उदस्ताम्फसीध्सविता मित्रो अर्यमा। सर्वानुमित्रानवधीद्युगेन। बृहन्तं मामकरद्वीरवन्तम्। रथन्तरे श्रेयस्वं स्वाहां पृथिव्याम्। वामदेव्ये श्रेयस्वं स्वाहाऽन्तरिक्षे। बृहति श्रेयस्वं स्वाहां दिवि। बृहता त्वोपस्तम्भोमि। आ त्वा ददे यशसे वीर्याय च। अस्मास्वप्निया यूयं दंधाथेन्द्रियं पयः। यस्ते द्रुपसो यस्ते उदरूपः॥१०५॥

दैव्यः केतुर्विश्वं भुवनमाविवेशां। स नः पाह्यरिष्यै स्वाहा। अनु मा सर्वो यज्ञोऽयमेतु। विश्वे देवा मरुतः सामार्कः। अप्रियश्छन्दाः सि निविदो यजूःषि। अस्यै पृथिव्यै यद्यज्ञियम्। प्रजापतेर्वत्तनिमनु वर्तस्व। अनुवीरैरनु राध्याम् गोभिः। अन्वश्वैरनु सर्वे रुपुष्टेः। अनु प्रजायाऽन्विन्दियेण॥१०६॥

देवा नो यज्ञमृजुधा नंयन्तु। प्रतिक्षेत्रे प्रतिं तिष्ठामि राष्ट्रे। प्रत्यश्वेषु प्रतिं तिष्ठामि गोषु। प्रति प्रजायां प्रति तिष्ठामि भव्यै। विश्वमन्याऽभिं वाकुधो। तदन्यस्यामधिंश्रितम्। दिवे च विश्वकर्मणे। पृथिव्ये चाकरं नमः। अस्कान्द्यौः पृथिवीम्। अस्कानृषुमो युवागाः॥१०७॥

स्कन्नेमा विश्वा भुवना। स्कन्नो यज्ञः प्र जनयतु। अस्कानजन्ननि प्राजन्नि। आस्कन्नाङ्गायते वृषा। स्कन्नात्र जनिषीमहि। ये देवा येषामिदं भागुधेयं बुभूवा। येषां प्रयाजा उतानूयाजाः। इन्द्रज्येष्ठेभ्यो वरुणराजभ्यः। अग्निहोतृभ्यो देवेभ्यः स्वाहा। उत त्या नो दिवां मृतिः॥१०८॥

अदितिरूत्या गमत्। सा शन्तांची मयस्करत्। अप्स्त्रिधः। उत त्या दैव्यां भिषजां। शन्तस्करतो अश्विनां। यूयातामस्मद्रपेः। अप्स्त्रिधः। शमग्निरग्निभिस्करत्। शन्तस्तपतु सूर्यः। शं वातो वात्वरपाः॥१०९॥

अप्स्त्रिधः। तदित्पदं न विचिकेत विद्वान्। यन्मृतः पुनरप्येति जीवान्। त्रिवृद्धद्वंनस्य

रथवृत् जीवो गर्भो न मृतः स जीवात्। प्रत्यस्मै पिर्णषते। विश्वांनि विदुषे भरा अरङ्गमाय जग्मेव। अपश्चादध्वने नरौ। इन्दुरिन्दुमवांगात्। इन्दोरिन्द्रोऽपात्। तस्य त इन्द्रविन्द्रपीतस्य मधुमतः। उपहृतस्योपहृतो भक्षयामि॥११०॥

उद्गुप ईंटियेण गा मुत्तर्स्या अंगुत्रीणि च॥६॥ [१०]

ब्रह्म प्रतिष्ठा मनसो ब्रह्म वाचः। ब्रह्म यज्ञानां हुविषामाज्यस्य। अतिरिक्तं कर्मणो यच्च हीनम्। यज्ञः पर्वाणि प्रतिरन्त्रैति कल्पयन्। स्वाहांकृताऽऽहुतिरेतु देवान्। आश्रावितमत्याश्रावितम्। वषट्कृतमत्यनूक्तं च यज्ञे। अतिरिक्तं कर्मणो यच्च हीनम्। यज्ञः पर्वाणि प्रतिरन्त्रैति कल्पयन्। स्वाहांकृताऽऽहुतिरेतु देवान्॥१११॥

यद्वौ देवा अतिपादयांनि। वाचा चित्रयतं देवुहेडनम्। अरायो अस्मां अभिदुच्छुनायतैः। अन्यत्रास्मन्मरुतस्तन्निधेतन। ततं म आपस्तदु तायते पुनः। स्वादिष्ठाधीतिरुचथाय शस्यते। अयं समुद्र उत विश्वभैषजः। स्वाहांकृतस्य समुत्तणुतर्भुवः। उद्गयं तमस्स्परि। उदुत्यं चित्रम्॥११२॥

इमं मै वरुण तत्वां यामि। त्वन्नो अग्ने स त्वन्नो अग्ने। त्वमग्ने अयासि प्रजापते। इमं जीवेभ्यः परिधिं दधामि। मैषाक्वागादपरो अर्धमेतम्। शतं जीवन्तु शरदः पुरुचीः। तिरो मृत्युं दधतां पर्वतेन। इष्टेभ्यः स्वाहा वषट्कृतिष्टेभ्यः स्वाहां। भेषजं दुरिष्ठै स्वाहा निष्कृत्यै स्वाहां। दौरांध्यै स्वाहा दैर्वीभ्यस्तनुभ्यः स्वाहां॥११३॥

ऋच्यै स्वाहा समृच्यै स्वाहां। यते इन्द्र भयामहे। ततो नो अभयं कृथि। मधंवञ्छुग्धि तव तत्र ऊतयै। वि द्विषो वि मृधौ जहि। स्वस्तिदा विशस्पतिः। वृत्रहा वि मृधौ वृशी। वृषेन्द्रः पुर एतु नः। स्वस्तिदा अभयङ्करः। आभिर्गुर्भिर्यदतो न उनम्॥११४॥

आप्यायय हरिवो वर्धमानः। यदा स्तोत्रभ्यो महिं गोत्रा रुजासि। भूयिष्ठभाजो अधते स्याम। अनौज्ञातं यदाज्ञातम्। यज्ञस्य क्रियते मिथुं। अग्ने तदस्य कल्पय। त्वं हि वेत्य यथातथम्। पुरुषसमितो यज्ञः। यज्ञः पुरुषसमितः। अग्ने तदस्य कल्पय। त्वं हि वेत्य यथातथम्। यत्पाकत्रा मनसा दीनदक्षा न। यज्ञस्य मन्वते मर्तसः। अग्निष्ठद्वोता क्रतुविद्विजानन्। यजिष्ठो देवा ऋतुशो यंजाति॥११५॥

देवाऽश्वित्रं तन्मयः स्वाहाने पुरुषसमितोऽग्ने तदस्य कल्पय पञ्च च॥५॥ [११]

यदेवा देवुहेडनम्। देवांसश्वकुमा वयम्। आदित्यास्तस्मान्मा मुश्रता। ऋतस्युर्तन्

मामुता देवा जीवनकाम्या यत्। वाचाऽनृतमूदिम। अग्निर्मा तस्मादेनसः। गरहपत्यः प्रमुच्चतु। दुरिता यानि चक्रम। करोतु मामनेनसम्॥११६॥

ऋतेन द्यावापृथिवी। ऋतेन त्वं सरस्वति। ऋतान्मां मुञ्चताऽहंसः। यदन्यकृतमारिम। सजातशः सादुत वा जामिशः सात्। ज्यायसः शः सादुत वा कर्नीयसः। अनाजातं देवकृतं यदेनः। तस्मात्वमस्माञ्ञातवेदो मुमुक्ष्ये। यद्वाचा यन्मनसा। बाहुभ्यांमूरुभ्यांमष्टीवद्याम्॥११७॥

शिशजैर्यदनृतं चक्रम वयम्। अग्निर्मा तस्मादेनसः। यद्वस्ताभ्यां चक्र किल्बिषणि। अक्षाणां वृश्मुपजिघ्रमानः। दूरेपश्या च राष्ट्रभृच्च। तान्यंफसुरसावनुदत्तामृणानि। अर्दौव्यन्वृणं यदहं चकार। यद्वादस्यन्थसञ्ज्ञगारा जनैभ्यः। अग्निर्मा तस्मादेनसः। यन्मयि माता गर्भसुति॥११८॥

एनश्चकार यत्प्रिता। अग्निर्मा तस्मादेनसः। यदा पिपेष मातरं पितरम्। पुत्रः प्रमुदितो धयन्। अहिंसितौ पितरौ मया तत्। तदंगे अनृणो भवामि। यदन्तरिक्षं पृथिवीमुत द्याम्। यन्मातरं पितरं वा जिहंसिम। अग्निर्मा तस्मादेनसः। यदाशसां निशसा यत्पराशसां॥११९॥

यदेनश्चक्रमा नूतनं यत्पुराणम्। अग्निर्मा तस्मादेनसः। अति क्रामामि दुरितं यदेनः। जहामि रिप्रं परमे सधस्थै। यत्र यन्ति सुकृतो नापि दुष्कृतः। तमा रौहामि सुकृतां नुलोकम्। त्रिते देवा अमृजतैतदेनः। त्रित एतन्मनुष्येषु मामजे। ततौ मा यदि किञ्चिदानुशो। अग्निर्मा तस्मादेनसः॥१२०॥

गरहपत्यः प्रमुच्चतु। दुरिता यानि चक्रम। करोतु मामनेनसम्। दिवि जाता अप्सु जाताः। या जाता ओषधीभ्यः। अथो या अग्निजा आपः। ता नः शुन्धन्तु शुन्धनीः। यदापे नक्तं दुरितं चराम। यद्वा दिवा नूतनं यत्पुराणम्। हिरण्यवर्णस्तत् उत्पुनीत नः। इमं मैवरुण तत्वां यामि। त्वन्नो अग्ने स त्वन्नो अग्ने। त्वम्गे अयासि॥१२१॥

अनेनसंमष्टीवद्यां सुति परशासाऽऽनुशेऽग्निर्मा तस्मादेनसः परीत नभीति च (यदेवा देवा ऋतेन सजातशः साद्यद्वाचा यद्वस्ताभ्यामदैव्यं यन्मयि माता यदा पिपेष यदन्तरिक्षं यदाशसाऽर्ति क्रामामि त्रिते देवा दिवि जाता अम्पु जाता यदापे इमं मैवरुण तत्वां यामि त्वन्नो अग्ने त्वम्गे अयासि) ॥६॥

यत्ते ग्राव्यां चिच्छिदुः सोम राजन्। प्रियाण्यङ्गानि स्वर्धिता परुःषि। तथमन्यस्वाज्यैनोत वर्धयस्व। अनागसो अधमिष्ठुङ्गयेम। यत्ते ग्रावा बाहुच्युतो

अचुच्यवः। नरे यत्ते दुदुर्दक्षिणेन। तत्तु आप्यायतं तत्ते। निष्ठायतां देव सोम। यत्ते त्वं बिभिदुर्यच् योनिम्। यदुस्थानात्प्रच्युतो वेनसि त्मनौ॥१२२॥

त्वया तथसोम गुप्तमस्तु नः। सा नः सुन्धासंत्यरमे व्योमन्। अहाच्छरीरं पर्यसा समेत्य। अन्यौन्यो भवति वर्णं अस्य। तस्मिन्वयमुपहूतास्तवं स्मः। आ नो भज् सदसि विश्वरूपे। नृचक्षः सोमं उत शुश्रुगस्तु। मा नो वि हांसीद्विरं आवृणनः। अनांगास्तनुवो वावृथानः। आ नो रूपं वंहतु जायमानः॥१२३॥

उपं क्षरन्ति जुह्वो घृतेन। प्रियाण्यज्ञानि तवं वर्धयन्तीः। तस्मै ते सोम् नम् इद्वषद्वा। उपं मा राजन्यमुकुते हृयस्व। सं प्राणापानाभ्याः समु चक्षुषा त्वम्। सङ् श्रोत्रेण गच्छस्व सोम राजन्। यत्तु आस्थिंतः शमु तत्ते अस्तु। जानीतान्नः सुङ्गमने पथीनाम्। एतं जानीतात्परमे व्योमन्। वृकाः सधस्था विद् रूपमस्य॥१२४॥

यदुगच्छा॑त्पथिभिर्देवयानैः। इष्टापूर्ते कृणुतादुविरस्मै। अरिष्टो राजन्नगुदः परेहि। नमस्ते अस्तु चक्षसे रघूयते। नाकुमारोह सुह यज्ञमानेन। सूर्यं गच्छतात्परमे व्योमन्। अभूदेवः संविता वन्द्योनु नः। इदानीमहं उपवाच्यो नृभिः। वि यो रक्ता भजति मानवेभ्यः। श्रेष्ठं नो अत्र द्रविणं यथा दधत्। उपं नो मित्रावरुणाविहावतम्। अन्वादीध्याथामिह नः सखाया। आदित्यानां प्रसिंतिरहुतिः। उग्रा शुतापौष्टा घुविषा परि णो वृणकु। आप्यायस्व सन्तै॥१२५॥

लग्ना जायमानोऽस्य दधुत्पञ्चं च॥४॥——————[१३]

यद्विदीक्षे मनसा यच्च वाचा। यद्वा॑ प्राणैश्चक्षुषा यच्च श्रोत्रेण। यदेतसा मिथुनेनाप्यात्मनौ। अन्द्यो लोका दंधिरे तेजं इन्द्रियम्। शुक्रा दीक्षायै तपसो विमोचनीः। आपौ विमोक्षीर्मयि तेजं इन्द्रियम्। यद्वचा साम्रा यजुषा। पशूनां चर्मन् हृविषा दिदीक्षे। यच्छन्दोभिरोषंधीभिर्वनस्पतौ। अन्द्यो लोका दंधिरे तेजं इन्द्रियम्॥१२६॥

शुक्रा दीक्षायै तपसो विमोचनीः। आपौ विमोक्षीर्मयि तेजं इन्द्रियम्। येन ब्रह्म येन क्षत्रम्। येनैन्द्राग्नी प्रजापतिः सोमो वरुणो येन राजा॑। विश्वे देवा ऋषयो येन प्राणाः। अन्द्यो लोका दंधिरे तेजं इन्द्रियम्। शुक्रा दीक्षायै तपसो विमोचनीः। आपौ विमोक्षीर्मयि तेजं इन्द्रियम्। अपां पुष्पमस्योषधीनाः रसः। सोमस्य प्रियं धामै॥१२७॥

अुग्रे: प्रियतंम् १ हृविः स्वाहा०। अुपां पुष्पमस्योषधीना० रसः। सोमस्य प्रियं धामं। इन्द्रस्य प्रियतंम् १ हृविः स्वाहा०। अुपां पुष्पमस्योषधीना० रसः। सोमस्य प्रियं धामं। विश्वेषां देवानां प्रियतंम् १ हृविः स्वाहा०। वृय० सौम ब्रुते तवं। मनस्तनूषु पिप्रतः। प्रजावन्तो अशीमहि॥१२८॥

देवेभ्यः पितृभ्यः स्वाहा०। सोम्येभ्यः पितृभ्यः स्वाहा०। कव्येभ्यः पितृभ्यः स्वाहा०। देवास इह मांदयध्वम्। सोम्यास इह मांदयध्वम्। कव्यास इह मांदयध्वम्। अनन्तरिताः पितरः सोम्याः सौमपीथात्। अपैतु मृत्युरमृतं नु आगन्। वैवस्वतो नो अभयं कृणोतु। पूर्ण वनस्पतैरिव॥१२९॥

अभि नः शीयता० रयिः। सचतां नः शाचीपतिः। परं मृत्यो अनु परेहि पन्थाम्। यस्ते स्व इतर्गे देवयानात्। चक्षुष्पते शृण्वते तै ब्रवीमि। मा नः प्रजा० रीरिषो मोत वीरान्। इदमूनु श्रेयोवसानमागन्म। यद्गोजिष्ठनजिदश्वजिद्यत्। पूर्ण वनस्पतैरिव। अभि नः शीयता० रयिः। सचतां नः शाचीपतिः॥१३०॥

वनस्पतांतुम्भो लोका दीप्ते तेजं इन्द्रियं धामांशीमहीवर्मिनः शीयता० रयिरेकं च॥५॥ [१४]

सर्वन् यद्विष्णेन् वि वै या: पुरस्तादेवा देवेषु चरिस्तुणीत् सक्षेद यदस्य परेजनागसु उदस्ताम्पसीद्व्रह्म प्रतिष्ठा यदेवा यते ग्रावणा यद्विदेशे चतुर्दशा॥१॥

सर्वान्मूर्तिमेव यामेवापस्वाहृति ब्रुतानां पर्णवल्कः। सोम्यानामुम्मिन् यज्ञेभ्ये यो नो ज्योम्जीवाः पुरोरजाः प्रतेमहे ब्रह्म प्रतिष्ठा गारहपत्यस्मि० शदुत्तरशृतम्॥३०॥

सर्वान्त्यच्छीपतिः॥

हरिः ॐ॥

॥इति श्रीकृष्णायजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके सप्तमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥अष्टमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके अष्टमः प्रपाठकः॥

सञ्ज्ञहण्येष्यां यजते। इमाञ्जनता० सञ्ज्ञानीति। द्वादशारली रशना भवति। द्वादशमासाः संवथ्सुरः। संवथ्सुरमेवाव रुन्धे। मौञ्जी भवति। ऊर्गवे मुञ्जाः। ऊर्जमेवाव रुन्धे। चित्रा नक्षत्रं भवति। चित्रं वा एतत्कर्म॥१॥

यदश्वमेधः समृद्धौ। पुण्यनाम देवयज्जनमध्यवस्थति। पुण्यमेव तेन कीर्तिमभि जयति। अपदातीनुत्विजः सुमावहन्त्या सुब्रह्मण्यायाः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। केशश्मश्रु वृपते।

नुखानि नि कृन्तते। दुतो धावते। स्नातिं। अहंतं वासुः परिधत्ते। पाप्मनोऽपहत्यै। वाच् यत्वोपं वसति। सुवर्गस्यं लोकस्यु गुस्यै। रात्रिं जागरयन्त आसते। सुवर्गस्यं लोकस्यु समष्ट्यै॥२॥

कर्म धत्ते पञ्च च॥२॥

[१]

चतुष्टय्य आपो भवन्ति। चतुः शफो वा अश्वः प्राजापत्यः समृद्धौ। ता दिग्भ्यः समाभृता भवन्ति। दिक्षु वा आपः। अन्नं वा आपः। अद्यो वा अन्नं जायते। यदेवाद्योऽन्नं जायते। तदवं रुन्धे। तासुं ब्रह्मोदनं पंचति। रेतं एव तद्धाति॥३॥

चतुः शारावो भवति। दिक्षेव प्रति तिष्ठति। उभयतौरुक्मौ भंवतः। उभयते एवास्मिन्तुच दधाति। उद्धरति शृतत्वार्या। सर्पिष्वान्भवति मेध्यत्वार्या। चत्वारं आरघेयाः प्राशजन्ति। दिशामेव ज्योतिषि जुहोति। चत्वारि हिरण्यानि ददाति। दिशामेव ज्योतीऽप्यवं रुन्धे॥४॥

यदाज्यमुच्छिष्यते। तस्मिन्त्रशुनान्युनत्ति। प्रजापतिर्वा औदनः। रेत आज्यम्। यदाज्ये रशुनान्युनत्ति। प्रजापतिमेव रेतसा समर्धयति। दर्भमर्यो रशुना भंवति। बहु वा एष कुचुरो मेध्यमुपगच्छति। यदश्वः। पुवित्रं वै दर्भाः॥५॥

यदर्भमर्यो रशुना भवति। पूनात्येवैनम्। पूतमैनं मेध्यमा लंभते। अश्वस्य वा आलंब्यस्य महिमोदक्रामत्। स महर्त्तिजः प्राविशत्। तन्महर्त्तिजां महर्त्तिक्कम्। यन्महर्त्तिजः प्राशजन्ति। महिमानंसेवास्मिन्तद्धति। अश्वस्य वा आलंब्यस्य रेत उदक्रामत्। तथसुवर्णः॑ हिरण्यमभवत्। यथसुवर्णः॑ हिरण्यं ददाति। रेतं एव तद्धाति। औदने ददाति। रेतो वा औदनः। रेतो हिरण्यम्। रेतसैवास्मिन्तेऽ दधाति॥६॥

दधाति रुन्धे दर्भा अभुवथ च॥६॥

[२]

यो वै ब्रह्मणे देवेभ्यः प्रजापतये प्रतिप्रोच्याश्वं मेध्यं बधाति। आ देवतांभ्यो वृश्यते। पापीयान्भवति। यः प्रतिप्रोच्यां न देवतांभ्यु आवृश्यते। वर्सीयान्भवति। यदाह। ब्रह्मनश्च मेध्यं भन्स्यामि देवेभ्यः प्रजापतये तेन राध्यासुमिति। ब्रह्म वै ब्रह्मा। ब्रह्मण एव देवेभ्यः प्रजापतये प्रतिप्रोच्याश्वं मेध्यं बधाति॥७॥

न देवतांभ्य आ वृश्यते। वर्सीयान्भवति। देवस्य त्वा सवितुः प्रसुव इति रशुनामादत्ते प्रसूत्यै। अश्विनौ बाहुभ्यामित्याह। अश्विनौ हि देवानांमध्यर्यू आस्ताम्। पृष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै। व्यृद्धं वा एतद्यज्ञस्यै। यदयुजुष्केण क्रियतै।

इमामंगृभ्नत्रशुनामृतस्येत्यर्थे वदति यजुष्कृत्यै। युज्ञस्य समृद्ध्यै॥८॥

तदाहुः। द्वादशारबी रशुना कर्तव्या(३) त्रयोदशारबी(३)रिति। क्रृष्णो वा एष क्रतूनाम्। यथ्स्वध्सरः। तस्य त्रयोदशो मासो विष्टपम्। क्रृष्ण एष यज्ञानाम्। यदश्वमेधः। यथा वा क्रृष्णमस्य विष्टपम्। एवमेतस्य विष्टपम्। त्रयोदशमरुत्रिंशतशुनायामुपा दंधाति॥९॥

यथरूपस्य विष्टपः सङ्करोति। तादगेव तत्। पूर्व आयुषि विदर्थेषु कव्येत्यह। आयुरुवास्मिन्दधाति। तया देवाः सुतमा बूम्भूरित्याह। भूतिमेवोपावर्तते। क्रृतस्य सामन्त्सुरमारपन्तीत्याह। सुत्यं वा क्रृतम्। सुत्येनैवैनमृतेनारभते। अभिधा असीत्याह॥१०॥

तस्मादश्वमेधयाजी सर्वाणि भूतान्युभि भवति। भुवनमुसीत्याह। भूमानमेवोपैति। यन्ताऽसीत्याह। यन्तारमेवैनं करोति। धर्ताऽसीत्याह। धर्तारमेवैनं करोति। सौऽग्निं वैश्वानुरमित्याह। अग्नावैवैनं वैश्वानुरे जुहोति। सप्रथसुमित्याह॥११॥

प्रजयैवैनं पशुभिः प्रथयति। स्वाहाकृतु इत्याह। होमं एवास्यैषः। पृथिव्यामित्याह। अस्यामेवैनं प्रतिष्ठापयति। यन्ता राङ्यन्ताऽसि यमनो धर्ताऽसि धरुण् इत्याह। रूपमेवास्यैतम्हिमान् व्याचष्टे। कृष्णे त्वा क्षेमाय त्वा रथ्यै त्वा पोषाय त्वेत्याह। आमेवैतामा शास्ते। स्वगा त्वा देवेभ्य इत्याह। देवेभ्य एवैनं स्वगा करोति। स्वाहा त्वा प्रजापतय इत्याह। प्राजापत्यो वा अश्वः। यस्यां एव देवताया आलभ्यते। तयैवैनं समर्धयति॥१२॥

ब्रह्माति समृद्ध्या उपादात्युसीत्याह सप्रथसुमित्याह देवेभ्य पञ्च च॥६॥ [३]

यः पितुरनुजायाः पुत्रः। स पुरस्तान्रयति। यो मातुरनुजायाः पुत्रः। स पश्वान्रयति। विष्वश्वमेवास्मात्पानं विवृहतः। यो अर्वन्तं जिघारसति तमभ्यमीति वरुण इति शानं चतुरक्षं प्रसौति। परो मर्तः परः श्वेति शुनश्वतुरक्षस्य प्रहन्ति। श्वेव वै पाप्मा भ्रातृव्यः। पाप्मानमेवास्य भ्रातृव्यं हन्ति। सेव्रकं मुसलं भवति॥१३॥

कर्मकर्मवास्मै साधयति। पौऽश्वलेयो हन्ति। पूऽश्वल्वां वै देवाः शुचं न्यदधुः। शुचैवास्य शुचं हन्ति। पाप्मा वा एतमाप्सुतीत्याहुः। यौऽश्वमेधेन यजत् इति। अश्वस्याधस्यदमुपास्यति। वज्री वा अश्वः प्राजापत्यः। वज्रैणैव पाप्मानं भ्रातृव्यमवक्रामति। दक्षिणाऽपे प्लावयति॥१४॥

पाप्मानं मेवास्माच्छमेलमपे प्लावयति। ऐषीक उद्दूहो भवति। आयुर्वा इषीकाः। आयुरेवास्मिन्दधति। अमृतं वा इषीकाः। अमृतमेवास्मिन्दधति। वेतसशाखोपसम्बद्धा भवति। अप्सुयैनिर्वा अश्वः। अप्सुजो वैतसः। स्वादेवैनं योनेर्निर्मिमीते। पुरस्तात्प्रत्यञ्चमृदूहति। पुरस्तादेवास्मिन्प्रतीच्यमृतं दधाति। अहं च त्वं च वृत्रहृत्तिं ब्रह्मा यजमानस्य हस्तं गृह्णति। ब्रह्मक्षत्रे एव सन्दधाति। अभिक्रत्वेन्द्र भूरधुज्जन्त्रित्यधर्यजमानं वाचयत्युभिजित्यै॥१५॥

भवति प्लावयति स्मीते पञ्च च॥३॥

[४]

चत्वारं कृत्विजः समुक्षन्ति। आभ्य एवैनं चतुर्सूभ्यो दिग्भ्योऽभि समीरयन्ति। शतेन राजपुत्रैः सहाध्वर्युः। पुरस्तात्प्रत्यञ्चिष्ठन्मोक्षति। अनेनाश्वेन मेध्येनेष्वा। अयः राजा वृत्रं वध्यादिति। राज्यं वा अधर्युः। क्षत्रं राजपुत्रः। राज्येनैवास्मिन्क्षत्रं दधाति। शतेनाराजभिरुग्रैः सुह ब्रह्मा॥१६॥

दक्षिणत उद्दिष्ठन्मोक्षति। अनेनाश्वेन मेध्येनेष्वा। अयः राजाॽप्रतिधृष्टोऽस्त्विति। बलं वै ब्रह्मा। बलं मराजोग्रः। बलेनैवास्मिन्बलं दधाति। शतेन सूतग्रामाणिमिः सुह होता॑। पश्चात्प्राङ्गिष्ठन्मोक्षति। अनेनाश्वेन मेध्येनेष्वा। अयः राजाॽस्यै विशः॥१७॥

बहुग्वै बहुश्वायै बहुजाविकायै। बहुव्रीहियवायै बहुमाषतिलायै। बहुहिरुण्यायै बहुहस्तिकायै। बहुदासपूरुषायै रथिमत्यै पुष्टिमत्यै। बहुरायस्पोषायै राजास्त्विति। भूमा वै होता॑। भूमा सूतग्रामण्यः। भूमैवास्मिन्भूमानं दधाति। शतेन क्षत्तसद्गृहीतृभिः सुहोद्राता। उत्तरतो दक्षिणा तिष्ठन्मोक्षति॥१८॥

अनेनाश्वेन मेध्येनेष्वा। अयः राजा॒ सर्वमायुरेत्विति। आयुर्वा उद्ग्राता। आयुः क्षत्तसद्गृहीतारः। आयुषैवास्मिन्नायुर्दधाति। शतशतं भवन्ति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। चतुः शता भवन्ति। चतुर्सो दिशः। दिक्षवैव प्रति तिष्ठति॥१९॥

ब्रह्मा विश उक्षति दिश एकं च॥४॥

[५]

यथा॒ वै हुविषो गृहीतस्य स्कन्दति। एवं वा एतदश्वस्य स्कन्दति। यन्निक्तमनालव्यमुम्भूजन्ति। यथस्तोक्या॑ अन्वाहा॑। सर्वहुतमेवैनं करोत्यस्कन्दाय। अस्कन्त्रः हि तत्। यद्युतस्य स्कन्दति। सुहसुमन्वाह। सुहस्रसम्मितः सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्युभिजित्यै॥२०॥

यत्परिमिता अनुबूयात्। परिमितमवं रुचीत। अपरिमिता अन्वाह। अपरिमितः सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्यै लोकस्यु समष्टौ। स्तोक्यां जुहोति। या एव वर्ष्ण आपः। ता अवं रुच्ये। अस्यां जुहोति। इयं वा अग्निर्वैश्वानुः॥२१॥

अस्यामैवैनः प्रतिष्ठापयति। उवाचं ह प्रजापतिः। स्तोक्यांसु वा अहमश्वेधः सङ्स्थापयामि। तेन ततः सङ्स्थितेन चरामीति। अग्नये स्वाहेत्याह। अग्नये एवैन जुहोति। सोमायु स्वाहेत्याह। सोमायैवैन जुहोति। सुवित्रे स्वाहेत्याह। सुवित्र पुवैन जुहोति॥२२॥

सरस्वत्यै स्वाहेत्याह। सरस्वत्या एवैन जुहोति। पूष्णे स्वाहेत्याह। पूष्ण एवैन जुहोति। बृहस्पतये स्वाहेत्याह। बृहस्पतये एवैन जुहोति। अपां मोदायु स्वाहेत्याह। अन्द्र्य एवैन जुहोति। वायवे स्वाहेत्याह। वायवं एवैन जुहोति॥२३॥

मित्रायु स्वाहेत्याह। मित्रायैवैन जुहोति। वरुणायु स्वाहेत्याह। वरुणायैवैन जुहोति। एताभ्यं एवैन देवताभ्यो जुहोति। दशदश सम्पाद जुहोति। दशाक्षरा विराट। अन्नं विराट। विराजैवान्नाद्यमवं रुच्ये। प्र वा एषोऽस्मालोकाच्छ्वते। यः पराचीराहुतीर्जुहोति। पुनः पुनरभ्यावर्त जुहोति। अस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति। एताऽहु वाव सोऽश्वेधस्य सङ्स्थितमुवाचास्कन्दाय। अस्कन्नः हि तत्। यद्युजस्यु सङ्स्थितस्यु स्कन्दति॥२४॥

अभिजित्यै वैश्वानुः सुवित्र एवैन जुहोति वायवं एवैन जुहोति च्यवते पदं च॥५॥ [६]

प्रजापतये त्वा जुष्टं प्रोक्षामीति पुरस्तात्प्रत्यङ्गिष्ठन्नोक्षति। प्रजापतिर्वै देवानामन्नादो वीर्यावान्। अन्नाद्यमेवास्मिन्वीर्यं दधाति। तस्मादश्वः पशूनामन्नादो वीर्यावत्तमः। इन्द्राग्निभ्यां त्वेति दक्षिणतः। इन्द्राग्नी वै देवानामोजिष्ठौ बलिष्ठौ। ओजं एवास्मिन्बलं दधाति। तस्मादश्वः पशूनामोजिष्ठो बलिष्ठः। वायवे त्वेति पश्चात्। वायुर्वै देवानामाशुः सारसारितमः॥२५॥

जुवमेवास्मिन्दधाति। तस्मादश्वः पशूनामाशुः सारसारितमः। विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यु इत्युत्तरतः। विश्वे वै देवा देवानां यशस्वितमाः। यशं एवास्मिन्दधाति। तस्मादश्वः पशूनां यशस्वितमाः। देवेभ्यस्त्वेत्यधस्तात्। देवा वै देवानामपचिततमाः। अपचितमेवास्मिन्दधाति। तस्मादश्वः पशूनामपचिततमाः॥२६॥

सर्वभ्यस्त्वा देवेभ्यु इत्युपरिष्ठात्। सर्वे वै देवास्त्विषिमन्तो हरस्विनः। त्विषिमेवास्मिन्

हरो दधाति। तस्मादश्वः पशूनां त्विविमान् हरस्वितमः। दिवे त्वाऽन्तरिक्षाय त्वा पृथिव्यै त्वेत्याह। पुन्य एवैन् लोकेभ्यः प्रोक्षति। सुते त्वाऽसैते त्वाऽद्यस्त्वौषधीभ्यस्त्वा विश्वेभ्यस्त्वा भूतेभ्य इत्याह। तस्मादश्वमेधयाऽजिनः सर्वाणि भूतान्युपंजीवन्ति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यत्प्राजापत्योऽश्वः। अथ कस्मादेनमन्याभ्यो देवताभ्योऽपि प्रोक्षतीति। अश्वे वै सर्वा देवता अन्वायत्ताः। तं यद्विश्वेभ्यस्त्वा भूतेभ्य इति प्रोक्षति। देवतां एवास्मिन्नन्वा यातयति। तस्मादश्वे सर्वा देवता अन्वायत्ताः॥२७॥

सारसारितमोऽपवितमः प्राजापत्योऽश्वः पञ्च च॥३॥

[७]

यथा वै हुविषो गृहीतस्य स्कन्दति। एवं वा एतदश्वस्य स्कन्दति। यत्प्रोक्षितमनालब्यमुथमृजन्ति। यदश्वचरितानि जुहोति। सर्वहृतमेवैन् करोत्यस्कन्दाय। अस्कन्नः हि तत्। यद्युतस्य स्कन्दति। ईङ्गाराय स्वाहेङ्गताय स्वाहेत्याह। एतानि वा अश्वचरितानि। चरितैरेवैनः समर्घयति॥२८॥

तदाहुः। अनाहृतयो वा अश्वचरितानि। नैता हौतव्या इति। अथो खल्वाहुः। होतुव्या एव। अत्र वावैवं विद्वानश्वमेधः सङ्स्थापयति। यदश्वचरितानि जुहोति। तस्माद्वोतुव्या इति। बुहिर्धा वा एनमेतदायतनादधाति। भ्रातृव्यमस्मै जनयति॥२९॥

यस्यानायतनैऽन्यत्राग्नेराहुतीर्जुहोति। सावित्रिया इष्ट्याः पुरस्ताऽस्वष्टुकृतः। आहवनीयेऽश्वचरितानि जुहोति। आयतन एवास्याऽहुतीर्जुहोति। नास्मै भ्रातृव्यं जनयति। तदाहुः। यज्ञमुखेयज्ञमुखे होतुव्याः। यज्ञस्य क्लृत्यैः सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्य इति। अथो खल्वाहुः॥३०॥

यद्यज्ञमुखेयज्ञमुखे ज्ञुह्यात्। पशुभिर्यजमानं वर्धयेत्। अवं सुवर्गलोकात्पद्येत। पापीयान्ध्यादिति। सुकृदेव हौतव्याः। न यजमानं पशुभिर्वर्धयति। अभि सुवर्गं लोकं जंयति। न पापीयान्धवति। अष्टाचत्वारिंशतमश्वरूपाणि जुहोति। अष्टाचत्वारिंशदक्षरा जगती। जागतोऽश्वः प्राजापत्यः समृद्धौ। एकमतिरिक्तं जुहोति। तस्मादेकः प्रजास्वर्धुकः॥३१॥

अपेक्षयुति जनयुति खल्वाहुजंयते त्रीणि च॥४॥

[८]

विभूर्मात्रा प्रभूः पित्रेत्याह। इयं वै माता। असौ पिता। आभ्यामेवैन् परिददाति। अश्वोऽसि हयोऽसीत्याह। शास्त्र्यैवैनमेतत्। तस्माच्छिष्ठाः प्रजा जायन्ते। अत्योऽसीत्याह।

तस्मादश्वः सर्वान्पशूनत्येति। तस्मादश्वः सर्वेषां पशूनाऽ श्रेष्ठं गच्छति॥३२॥

प्रयशः श्रेष्ठं माप्नोति। य एवं वेद। नरोऽस्यर्वाऽसि ससिरसि वाज्यसीत्याह। रूपमेवास्यैतन्महिमान् व्याचेष्ट। यस्युर्नामासीत्याह। एतद्वा अश्वस्य प्रियं नामधेयम्। प्रियेणैवेनं नामधेयेनाभि वंदति। तस्मादप्यामित्रौ सङ्गत्य। नाम्ना चेदध्ययेते। मित्रमेव भवतः॥३३॥

आदित्यानां पत्वाऽन्विहीत्याह। आदित्यानेवै गमयति। अग्रये स्वाहा स्वाहैन्द्राग्रिभ्यामिति पूर्वहोमां जुहोति। पूर्व एव द्विषन्तं ब्रातृव्युमिति क्रामति। भूरसि भुवे त्वा भव्याय त्वा भविष्यते त्वेत्युभूजति सर्वत्वाय। देवां आशापाला एतं देवेभ्योऽश्वं मेधाय प्रोक्षितं गोपायतेत्याह। शतं वै तल्प्या राजपुत्रा देवा आशापालाः। तेभ्य एवैनं परि ददाति। ईश्वरो वा अश्वः प्रमुकः परां परावतं गन्तोः। इह धृतिः स्वाहेह विधृतिः स्वाहेह रन्तिः स्वाहेति चतृषु पृथ्सु जुहोति॥३४॥

एता वा अश्वस्य बन्धनम्। ताभिरैवै बन्धाति। तस्मादश्वः प्रमुको बन्धनुमा गच्छति। तस्मादश्वः प्रमुको बन्धनं न जाहति। राष्ट्रं वा अश्वमेधः। राष्ट्रे खलु वा एते व्यायच्छन्ते। येऽश्वं मेध्यः रक्षन्ति। तेषां य उद्वचं गच्छन्ति। राष्ट्रादेव ते राष्ट्रं गच्छन्ति। अथ य उद्वचं न गच्छन्ति॥३५॥

राष्ट्रादेव ते व्यवच्छिद्यन्ते। परा वा एष सिंच्यते। योऽबुलोऽश्वमेधेन यजते। यदमित्रा अश्वं विन्देरन्। हृन्येतास्य युज्ञः। चतुः शता रक्षन्ति। युज्ञस्याधाताय। अथान्यमानीय प्रोक्षेयुः। सैव ततः प्रायश्चित्तिः॥३६॥

गच्छति भवतुः पृथ्सु जुहोति न गच्छन्ति नवं च॥५॥ [९]

प्रजापतिरकामयताश्वमेधेन यजेयेति। स तपोऽतप्यत। तस्य तेपानस्य। सप्ताऽऽत्मनो देवता उदक्रामन्। सा दीक्षाऽभवत्। स एतानि वैश्वदेवान्यपश्यत्। तान्यं जुहोत्। तैर्वै स दीक्षामवारुन्ध। यद्वैश्वदेवानि जुहोति। दीक्षामेव तैर्यजंमानोऽवं रुन्धे॥३७॥

सुस जुहोति। सुस हि ता देवता उदक्रामन्। अन्वहमेव दीक्षामवं रुन्धे। त्रीणि वैश्वदेवानि जुहोति। चुत्वायौद्वृहणानि। सुस सं पद्यन्ते। सुस वै शीर्षपूण्डीः प्राणाः। प्राणा दीक्षा। प्राणैरेव प्राणान्दीक्षामवं रुन्धे॥३८॥

एकविंशतिं वैश्वदेवानि जुहोति। एकविंशतिर्वै देवलोकाः। द्वादश मासाः पञ्चतांवः।

त्रयं इमे लोकाः। असावांदित्य एकविंशः। एष सुवर्गो लोकः। तदैव्यं क्षत्रम्। सा श्रीः। तद्वृग्रस्य विष्टपम्। तथ्स्वाराज्यमुच्यते॥३९॥

त्रिंशतमौद्धर्णानि ज्ञहोति। त्रिंशदक्षरा विराट्। अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमवरुन्धे। त्रेधा विभज्य देवतां ज्ञहोति। त्र्यांवृते वै देवाः। त्र्यांवृत इमे लोकाः। एषां लोकानामात्यै। एषां लोकानां क्ळस्यै। अप् वा एतस्मात्प्राणाः क्रामन्ति॥४०॥

यो दीक्षामतिरेचयति। सुस्ताहं प्रचरन्ति। सुस वै शीरूपण्याः प्राणाः। प्राणा दीक्षा प्राणैरेव प्राणान्दीक्षामवरुन्धे। पूर्णाहुतिमुत्तमां ज्ञहोति। सर्वं वै पूर्णाहुतिः। सर्वमेवाप्रोति। अथौ इयं वै पूर्णाहुतिः। अस्यामेव प्रति तिष्ठति॥४१॥

रुन्धे प्राणादीक्षामवरुन्ध उच्यते क्रामन्ति तिष्ठति॥५॥ [१०]

प्रजापतिरश्वमेधमसृजत। तत्सृष्टं न किञ्चनोदयच्छत्। तं वैश्वदेवान्येवोदयच्छन्। यद्वैश्वदेवानि ज्ञहोति। यज्ञस्योदयत्यै। स्वाहाऽऽधिमार्घीताय स्वाहां। स्वाहाऽर्घीतं मनसे स्वाहां। स्वाहा मनः प्रजापतये स्वाहां। काय स्वाहा कस्मै स्वाहा कतुमस्मै स्वाहेति प्राजापत्ये मुख्ये भवतः। प्रजापतिमुखाभिरेवै देवताभिरुद्यच्छते॥४२॥

अदित्ये स्वाहाऽदित्ये महै स्वाहाऽदित्ये सुमृडीकायै स्वाहेत्याह। इयं वा अदितिः। अस्या एवै न प्रतिष्ठायोदयच्छते। सरस्वत्यै स्वाहा सरस्वत्यै बृहत्यै स्वाहा सरस्वत्यै पावकायै स्वाहेत्याह। वाग्वै सरस्वती। वाचैवैनमुद्यच्छते। पूष्णे स्वाहा पूष्णे प्रपथ्याय स्वाहा पूष्णे नरन्धिषयै स्वाहेत्याह। पश्चावै वै पूषा। पशुभिरेवैनमुद्यच्छते। त्वष्टे स्वाहा त्वष्टे तुरीपाय स्वाहा त्वष्टे पुरुरुपाय स्वाहेत्याह। त्वष्टा वै पंशुनां मिथुनानाऽरुपकृत्। रुपमेव पशुषु दधाति। अथौ रूपैरेवैनमुद्यच्छते। विष्णवै स्वाहा विष्णवै निखुर्यपाय स्वाहा विष्णवै निभूयपाय स्वाहेत्याह। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञायैवैनमुद्यच्छते। पूर्णाहुतिमुत्तमां ज्ञहोति। प्रत्युत्तम्यै सयत्वाय॥४३॥

युच्छते पुरुरुपाय स्वाहेत्याहाश्चौ च॥ [११]

सावित्रमष्टाकपालं प्रातर्निर्वपति। अष्टाक्षरा गायत्री। गायत्रं प्रातः सवनम्। प्रातः सुवनादेवै गायत्रियाश्छन्दसोऽधि निर्मितो। अथौ प्रातः सवनमेव तेनाऽप्रोति। गायत्री छन्दः। सवित्रे प्रसवित्र एकादशकपालं मध्यन्दिने। एकादशक्षरा त्रिष्टप्। त्रैष्टुभुं माध्यदिनः सवनम्। माध्य दिनादेवैन सवनात्रिष्टुभुश्छन्दसोऽधि निर्मितो॥४४॥

अथो माध्यं दिनमेव सवंतं तेनाऽऽप्रोति। त्रिष्टुभुं छन्दः। सुवित्र आसवित्रे द्वादशकपालमपराह्णे। द्वादशाक्षरा जगती। जागतं तृतीयसवनम्। तृतीयसवनादेवैनं जगत्याश्छन्दसोऽधि निर्मितीते। अथो तृतीयसवनमेव तेनाऽऽप्रोति। जगतीं छन्दः। ईश्वरो वा अश्वः प्रमुक्तः परां परावतं गन्तोः। इह धृतिः स्वाहेह विधृतिः स्वाहेह रन्तिः स्वाहेह रमतिः स्वाहेति चतस्र आहुतीर्जुहोति॥४५॥

चतस्रो दिशः। दिभिरेवैनं परिगृह्णाति। आश्वत्थो ब्रजो भवति। प्रजापतिर्देवेभ्यो निलायत। अश्वो रूपं कृत्वा। सोऽश्वत्थे संवथ्सरमतिष्ठत। तदश्वत्थस्याश्वत्थत्वम्। यदाश्वत्थो ब्रजो भवति। स्व एवैनं योनौ प्रतिष्ठापयति॥४६॥

त्रिष्टुभुश्छन्दसोऽधि निर्मिते जहोति नवं च॥३॥ [१२]

आ ब्रह्मन्ब्रह्मणो ब्रह्मवर्चसी जायतामित्याह। ब्रह्मण एव ब्रह्मवर्चसं दंधाति। तस्मात्पुरा ब्रह्मणो ब्रह्मवर्चस्यजायत। आऽस्मिन्नाष्टे राजन्यं इषव्यः शूरो महारथो जायतामित्याह। राजन्यं एव शौर्यं महिमानं दधाति। तस्मात्पुरा राजन्यं इषव्यः शूरो महारथोऽजायत। दोग्नीं धेनुरित्याह। धेन्वामेव पर्यो दधाति। तस्मात्पुरा दोग्नीं धेनुररजायत। वोढाऽनुद्वानित्याह॥४७॥

अनुद्वये वीर्यं दधाति। तस्मात्पुरा वोढाऽनुद्वानंजायत। आशुः सप्तिरित्याह। अश्वं एव जुवं दंधाति। तस्मात्पुराऽशुश्रूषोऽजायत। पुरञ्चिर्योषेत्याह। योषित्ये वरूपं दंधाति। तस्मात्थ्वा युवतिः प्रिया भावुका। जिष्णू रथेष्ठा इत्याह। आ हृ वै तत्र जिष्णू रथेष्ठा जायते॥४८॥

यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। सुभेयो युवेत्याह। यो वै पूर्ववयसी। स सुभेयो युवा। तस्माद्युवा पुमान्नियो भावुकः। आऽस्य यजमानस्य वीरो जायतामित्याह। आ हृ वै तत्र यजमानस्य वीरो जायते। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। निकामेनिकामेनः पर्जन्यो वर्षत्वित्याह। निकामेनिकामेहृ वै तत्र पर्जन्यो वर्षति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। फलिन्यो न ओषधयः पच्यन्तामित्याह। फलिन्यो हृ वै तत्रोषधयः पच्यन्ते। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। योगक्षेमो नः कल्पतामित्याह। कल्पते हृ वै तत्र प्रजाभ्यौ योगक्षेमः। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते॥४९॥

अनुद्वानित्याह जायते वरपति सुम च॥३॥ [१३]

प्रजापतिर्देवेभ्यो यज्ञान्व्यादिशत्। स आत्मनश्वमेघमधत्त। तं देवा अब्रुवन्। एष वाव यज्ञः। यदश्वमेधः। अप्येव नोऽत्रास्तिवति। तेभ्यं एतानन्नहोमान्नायच्छत्। तानंजुहोत्। तैर्वै

स देवानं प्रीणात्। यदं न होमां जुहोति॥५०॥

देवानेव तैर्यज्ञमानः प्रीणाति। आज्येन जुहोति। अग्नेर्वा एतद्रूपम्। यदाज्यम्। यदाज्येन जुहोति। अग्निमेव तत्प्रीणाति। मधुना जुहोति। महूत्यै वा एतदेवतायै रूपम्। यन्मधुं। यन्मधुना जुहोति॥५१॥

महूतीमेव तदेवतां प्रीणाति। तण्डुलैर्जुहोति। वसूनां वा एतद्रूपम्। यत्तं दुलाः। यत्तं दुलैर्जुहोति। वसूनेव तत्प्रीणाति। पृथुकैर्जुहोति। रुद्राणां वा एतद्रूपम्। यत्पृथुकाः। यत्पृथुकैर्जुहोति॥५२॥

रुद्रानेव तत्प्रीणाति। लजैर्जुहोति। आदित्यानां वा एतद्रूपम्। यल्लाजाः। यल्लाजैर्जुहोति। आदित्यानेव तत्प्रीणाति। कुरम्बैर्जुहोति। विश्वेषां वा एतदेवानां रूपम्। यत्कुरम्बाः। यत्कुरम्बैर्जुहोति॥५३॥

विश्वानेव तदेवान्प्रीणाति। धूनभिर्जुहोति। नक्षत्राणां वा एतद्रूपम्। यद्धानाः। यद्धानभिर्जुहोति। नक्षत्राण्येव तत्प्रीणाति। सकुभिर्जुहोति। प्रजापतेर्वा एतद्रूपम्। यथसक्तवः। यथसक्तुभिर्जुहोति॥५४॥

प्रजापतिमेव तत्प्रीणाति। मसूस्यैर्जुहोति। सर्वासां वा एतदेवतानां रूपम्। यन्मसूस्यानि। यन्मसूस्यैर्जुहोति। सर्वा एव तदेवताः प्रीणाति। प्रियङ्कुतण्डुलैर्जुहोति। प्रियाङ्गां हु वै नामैते। एतैर्व देवा अश्वस्याङ्गानि समदधुः। यत्रियङ्कुतण्डुलैर्जुहोति। अश्वस्यैवाङ्गानि सन्दधाति। दशान्नानि जुहोति। दशांक्षरा विराट्। विराट्थस्यान्नाद्यस्यावरुद्धै॥५५॥

जुहोति मधुना जुहोति पृथुकैर्जुहोति कुरम्बैर्जुहोति सकुभिर्जुहोति प्रियङ्कुतण्डुलैर्जुहोति चृत्वार्हं च (अन्नहोमानाऽऽज्ञेयग्रेमधुना तण्डुलैः पृथुकैर्लजैः कुरम्बैर्धुनाभिः सकुभिर्मसूस्यैः प्रियङ्कुतण्डुलैर्दशान्नानि द्वादशा)॥५६॥

[१४]

प्रजापतिरश्वमेघमसृजत। त ए सृष्ट रक्षांस्यजिघांसन्। स एतान्प्रजापतिर्नक्तं होमानपश्यत। तानं जुहोत। तैर्व स यज्ञाद्रक्षांस्यपाहन्। यन्तकं होमां जुहोति। यज्ञादेव तैर्यज्ञमानो रक्षांस्यपं हन्ति। आज्येन जुहोति। वज्रो वा आज्यम्। वज्रेणैव यज्ञाद्रक्षांस्यपं हन्ति॥५६॥

आज्यस्य प्रतिपदं करोति। प्राणो वा आज्यम्। मुखुत एवास्य प्राणं दधाति।

अन्नहोमाञ्जुहोति। शरीरवदेवावं रुन्धे। व्युत्यास॑ जुहोति। उभयस्यावरुच्यै। नक्तं जुहोति। रक्षसामपंहत्यै। आज्येनान्तुतो जुहोति॥५७॥

प्राणो वा आज्यम्। उभयतं एवास्यं प्राणं दंधाति। पुरस्ताच्चोपरिष्ठाच्च। एकस्मै स्वाहेत्यांह। अस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति। द्वाभ्यां स्वाहेत्यांह। अमुष्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति। उभयोरेव लोकयोः प्रति तिष्ठति। अस्मिंश्चामुष्मिंश्च। शतायु स्वाहेत्यांह। शतायुर्वै पुरुषः शतर्वीर्यः। आयुरेव वीर्यमवं रुन्धे। सुहस्रायु स्वाहेत्यांह। आयुर्वै सुहस्रम्। आयुरेवावं रुन्धे। सर्वस्मै स्वाहेत्यांह। अपरिमितमेवावं रुन्धे॥५८॥

एव यज्ञादक्षांस्यपंहन्त्यन्तुतो जुहोति शतायु स्वाहेत्यांह सुस च॥३॥

[१५]

प्रजापतिं वा एष इफ्सुतीत्यांह। योऽश्वमेधेन यजतु इति। अथो आहुः। सर्वाणि भूतानीतिं। एकस्मै स्वाहेत्यांह। प्रजापतिर्वा एकः। तमेवाऽप्रोति। एकस्मै स्वाहा द्वाभ्यां स्वाहेत्यभिपूर्वमाहुतीर्जुहोति। अभिपूर्वमेव सुवर्गं लोकमेति। एकोत्तरं जुहोति॥५९॥

एकुवदेव सुवर्गं लोकमेति। सन्ततं जुहोति। सुवर्गस्यं लोकस्य सन्तत्यै। शतायु स्वाहेत्यांह। शतायुर्वै पुरुषः शतर्वीर्यः। आयुरेव वीर्यमवं रुन्धे। सुहस्रायु स्वाहेत्यांह। आयुर्वै सुहस्रम्। आयुरेवावं रुन्धे। अयुतायु स्वाहा॒ नियुतायु॒ स्वाहा॒ प्रयुतायु॒ स्वाहेत्यांह॥६०॥

त्रयं इमे लोकाः। इमानेव लोकानवं रुन्धे। अर्बुदायु स्वाहेत्यांह। वाग्वा अर्बुदम्। वाचमेवावं रुन्धे। न्यर्बुदायु स्वाहेत्यांह। यो वै वाचो भूमा। तत्र्यर्बुदम्। वाच एव भूमानमवं रुन्धे। सुमुद्रायु स्वाहेत्यांह॥६१॥

सुमुद्रमेवाऽप्रोति। मध्यायु स्वाहेत्यांह। मध्यमेवाऽप्रोति। अन्तायु स्वाहेत्यांह। अन्तमेवाऽप्रोति। परार्धायु स्वाहेत्यांह। परार्धमेवाऽप्रोति। उषसे स्वाहा व्युष्यै स्वाहेत्यांह। रात्रिर्वा उषाः। अहुर्व्युष्टिः। अहोरात्रे एवावं रुन्धे। अथो अहोरात्रयोरेव प्रति तिष्ठति। ता यदुभयीर्दिवा वा नक्तं वा जुहयात्। अहोरात्रे मौहयेत्। उषसे स्वाहा व्युष्यै स्वाहोदेष्यते स्वाहौ॒द्यते स्वाहेत्यनुदिते जुहोति। उदितायु स्वाहा॒ सुवर्गायु॒ स्वाहा॒ लोकायु॒ स्वाहेत्युदिते जुहोति। अहोरात्रयोरव्यतिमोहाय॥६२॥

एकोत्तरं जुहोति प्रयुतायु स्वाहेत्यांह समुद्रायु स्वाहेत्याहर्व्युष्टिः सुस च॥४॥

[१६]

विभूर्मात्रा प्रभूः पित्रेत्यश्वनामानि जुहोति। उभयोरेवै लोकयौर्नाममुधेयं गमयति।

आयंनायु स्वाहा॑ प्रायंणायु॒ स्वाहेत्युद्दावाञ्छुहोति। सर्वमेवैनुमस्कंत्र॑ सुवर्गं लोकं गंमयति। अग्न्ये॑ स्वाहा॑ सोमायु॒ स्वाहेति॒ पूर्वहोमाञ्छुहोति। पूर्व॑ एव द्विषन्तु॒ भ्रातृव्युमति॒ क्रामति। पृथिव्यै॒ स्वाहाऽन्तरिक्षायु॒ स्वाहेत्याह। यथाजुरेवैतत। अग्न्ये॑ स्वाहा॑ सोमायु॒ स्वाहेति॒ पूर्वदीक्षा॑ जुहोति। पूर्व॑ एव द्विषन्तु॒ भ्रातृव्युमति॒ क्रामति॥६३॥

पृथिव्यै॒ स्वाहाऽन्तरिक्षायु॒ स्वाहेत्येकविशिर्ण॑ दीक्षां जुहोति। एकविशतिर्वै॒ देवलोकाः। द्वादश् मासाः पञ्चतांवः। त्रये॑ इमे लोकाः। असावादित्य॑ एकविशः। एष सुवर्गो॑ लोकः। सुवर्गस्य॑ लोकस्य॑ समष्ट्यै। भुवौ॑ देवानां कर्मणेत्यृतुदीक्षा॑ जुहोति। क्रृत्वानुवास्मै॒ कल्पयति। अग्न्ये॑ स्वाहां॑ वायवे॑ स्वाहेति॒ जुहोत्यनन्तरित्यै॥६४॥

अर्वाङ्गज्ञः॑ सङ्काऽमत्वित्यासी॑ जुहोति। सुवर्गस्य॑ लोकस्याऽस्यै। भूतं भव्यं॑ भविष्यदिति॑ पर्यासी॑ जुहोति। सुवर्गस्य॑ लोकस्य॑ पर्यास्यै। आ मै॑ गृहा॑ भवन्त्वित्याभूजुहोति। सुवर्गस्य॑ लोकस्याभूत्यै। अग्निना॑ तपोऽन्वभवदित्यनुभूजुहोति। सुवर्गस्य॑ लोकस्यानुभूत्यै। स्वाहाऽन्धिमार्थीतायु॒ स्वाहेति॒ समस्तानि॑ वैश्वदेवानि॑ जुहोति। समस्तमेव द्विषन्तु॒ भ्रातृव्युमति॒ क्रामति॥६५॥

दृद्यः॑ स्वाहा॑ हनूम्याऽु॑ स्वाहेत्यंजहोमाञ्छुहोति। अङ्ग॑अङ्ग॑ वै॒ पुरुषस्य॑ पाप्मोपश्लिष्टः। अङ्गाऽदङ्गादेवैन॑ पाप्मनस्तेन॑ मुश्तति। अज्येतायु॒ स्वाहा॑ कृष्णायु॒ स्वाहा॑॑ श्वेतायु॒ स्वाहेत्यश्वरूपाणि॑ जुहोति। रूपैरेवैनु॑ समर्घयति। ओषधीभ्यः॑ स्वाहा॑ मूलैभ्य॑ स्वाहेत्योषधिहोमाञ्छुहोति। द्वयो॑ वा॑ ओषधयः। पुर्षेभ्योऽन्याः॑ फलं॑ गृह्णन्ति। मूलैभ्योऽन्याः॑। ता॑ एवोभयीरवं॑ रुन्धे॥६६॥

वनस्पतिभ्यः॑ स्वाहेति॒ वनस्पतिहोमाञ्छुहोति। आरण्यस्यान्नाद्यस्यावरुद्धै। मेषस्त्वा॑ पचतैरवत्वित्यपाव्यानि॑ जुहोति। प्राणा॑ वै॒ देवा॑ अपाव्याः। प्राणानेवावं॑ रुन्धे। कूप्याभ्यः॑ स्वाहाऽन्द्यः॑ स्वाहेत्यपाऽु॑ होमाञ्छुहोति। अप्सु॑ वा॑ आपः। अन्नं॑ वा॑ आपः। अन्नं॑ जायते। यदेवाज्ञोऽन्नं॑ जायते। तदवं॑ रुन्धे॥६७॥

पूर्वदीक्षा॑ जुहोति॒ पूर्व॑ एव द्विषन्तु॒ भ्रातृव्युमति॒ क्रामति॒ रुन्धे॑ जायते॑ एकं च॥५॥ [१७]

अम्माऽसि॑ जुहोति। अयं॑ वै॒ लोकोऽम्माऽसि। तस्य॑ वस्त्रोऽधिपतयः। अग्निर्ज्योतिः। यदम्माऽसि॑ जुहोति। इममेव लोकमवं॑ रुन्धे। वसूनाऽु॑ सायुज्यं॑ गच्छति। अग्निं॑ ज्योतिरवं॑ रुन्धे। नम्माऽसि॑ जुहोति। अन्तरिक्षं॑ वै॒ नम्माऽसि॥६८॥

तस्य रुद्रा अधिपतयः। वायुज्येति॑। यन्नभाँसि जुहोति॑। अन्तरिक्षमेवावं रुन्धे। रुद्राणां सायुज्यं गच्छति। वायुं ज्योतिरवं रुन्धे। महाँसि जुहोति। असौ वै लोको महाँसि। तस्यादित्या अधिपतयः। सूर्यो ज्योतिः॥६९॥

यम्हाँसि जुहोति॑। अमुमेव लोकमवं रुन्धे। आदित्यानां सायुज्यं गच्छति। सूर्यं ज्योतिरवं रुन्धे। नमो राजे नमो वरुणायेति॑ यव्यानि॑ जुहोति॑। अन्नाद्यस्यावरुच्छै। मयोभूर्वातो अभि वांतूसा इति॑ गव्यानि॑ जुहोति॑। पशूनामवरुच्छै। प्राणायु स्वाहां व्यानायु स्वाहेति॑ सन्ततिहोमाञ्जुहोति॑। सुवर्गस्य लोकस्य सन्तत्यै॥७०॥

सितायु स्वाहाऽसितायु स्वाहेति॑ प्रमुक्तीर्जुहोति॑। सुवर्गस्य लोकस्य प्रमुक्त्यै। पृथिव्यै स्वाहाऽन्तरिक्षायु स्वाहेत्याह। यथायुजुरेवतत्। इत्वते स्वाहाऽदन्तकायु स्वाहेति॑ शरीरहोमाञ्जुहोति॑। पितृलोकमेव तैर्यजंमानोऽवं रुन्धे। कस्त्वा युनक्ति॑ स त्वा युनक्तिं परिधीन् युनक्ति॑। इमे वै लोकाः परिधयः। इमानेवास्मै लोकान् युनक्ति॑। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥७१॥

यः प्राण्तो य आत्मदा इति॑ महिमानौ जुहोति॑। सुवर्गो वै लोको महः। सुवर्गमेव ताम्यां लोकं यजंमानोऽवं रुन्धे। आ ब्रह्मन्नाम्यौ ब्रह्मवर्चसी जायतामिति॑ समस्तानि ब्रह्मवर्चसानि॑ जुहोति॑। ब्रह्मवर्चसमेव तैर्यजंमानोऽवं रुन्धे। जड्जि॑ बीजमिति॑ जुहोत्यनन्तरित्यै। अग्रये॑ समनमत्पृथिव्यै समनमदिति॑ सन्ततिहोमाञ्जुहोति॑। सुवर्गस्य लोकस्य सन्तत्यै। भूतायु स्वाहा॑ भविष्यते स्वाहेति॑ भूताभूव्यौ होमौ॑ जुहोति॑। अयं वै लोको भूतम्॥७२॥

असौ भविष्यत्। अनयौरेव लोकयोः प्रति॑ तिष्ठति। सर्वस्याऽस्यै॑। सर्वस्यावरुच्छै। यदक्रन्दः प्रथमं जायमान् इत्यश्वस्तोमीय॑ जुहोति॑। सर्वस्याऽस्यै॑। सर्वस्य॑ जित्यै॑। सर्वमेव तेनाऽप्नोति॑। सर्वं जयति। यौऽश्वमेधेन् यजते॥७३॥

य उ चैनमेवं वेदा॑। यज्ञऽ रक्षाँस्यजिधाँसन्। स एताम्नजापतिर्नक्तऽहोमानपश्यत्। तानंजुहोत्। तैर्वै स यज्ञाद्रक्षाँस्यपाहन्। यन्नक्तऽहोमाञ्जुहोति॑। यज्ञादेव तैर्यजंमानो॑ रक्षाँस्यपहन्ति॑। उषसे॑ स्वाहा॑ व्युष्ट्यै॑ स्वाहेत्यन्ततो जुहोति॑। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥७४॥

एकुयूपो वैकादृशिनीं वा। अन्येषां यज्ञानां यूपां भवन्ति। एकविशिन्यश्मेधस्यं। सुवर्गस्यं लोकस्यभिजित्ये। बैलुवो वा खादिरो वा पालाशो वा। अन्येषां यज्ञक्रतुनां यूपां भवन्ति। राजुदाल एकविशत्यरक्विरश्मेधस्यं। सुवर्गस्यं लोकस्य समष्टौ। नान्येषां पशुनां तेजन्या अवृद्धन्ति। अवद्यन्तश्शस्य॥७५॥

पाप्मा वै तेजनी। पाप्मनोऽपहत्यै। पूक्षशाखायामन्येषां पशुनामवृद्धन्ति। वैतसशाखायामश्शस्य। अप्सुयोनिर्वा अश्वः। अप्सुजो वैतसः। स्व एवास्य योनाववृद्धति। यूपेषु ग्राम्यान्पशुश्चियुज्ञन्ति। आरोकेष्वारण्यान्पारयन्ति। पशुनां व्यावृत्यै। आग्राम्यान्पशुलङ्घन्ते। प्रारण्यान्पशुजन्ति। पाप्मनोऽपहत्यै॥७६॥

अश्वस्य व्यावृत्यै त्रीणि च॥२॥

[१३]

राजुदालमधिष्ठ मिनोति। भ्रूनहृत्याया अपहत्यै। पौतुद्रवावभितो भवतः। पुण्यस्य गन्धस्यावरुद्धौ। भ्रूनहृत्यामेवास्मादपहत्यै। पुण्येन गन्धेनोभयतः परि गृह्णाति। पञ्चलुवा भवन्ति। ब्रह्मवर्चस्यावरुद्धौ। षट्ठादिराः। तेजुसोऽवरुद्धौ॥७७॥

षट्ठालाशाः। सोमपीथस्यावरुद्धौ। एकविशतिः सं पंद्यन्ते। एकविशतिर्वै देवलोकाः। द्वादश मासाः पश्चर्तवः। त्रय इमे लोकाः। असावादित्य एकविशः। एष सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्यं लोकस्य समष्टौ। शुतं पुशवो भवन्ति॥७८॥

शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येनेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। सर्वं वा अश्वमेध्याप्रोति। अपरिमिता भवन्ति। अपरिमितस्यावरुद्धौ। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। कस्माऽधस्त्यात्। दक्षिणतोऽन्येषां पशुनामवृद्धन्ति। उत्तरोऽश्वस्येति। वारुणो वा अश्वः॥७९॥

एषा वै वरुणस्य दिक्। स्वायामेवास्य दिश्यवद्यति। यदितरेषां पशुनामवृद्धति। शतदेवत्यं तेनाव रुन्धे। चितेऽग्नावधिं वैतसे कटेऽश्वं चिनोति। अप्सुयोनिर्वा अश्वः। अप्सुजो वैतसः। स्व एवैन योनौ प्रतिष्ठापयति। पुरस्तात्पत्यश्वं तूपरं चिनोति। पश्चात्प्राचीनं गोमृगम्॥८०॥

प्राणापानावेवास्मि अस्म्यश्वौ दधाति। अश्वं तूपरं गोमृगमिति सर्वहुतं एताज्ञहोति। एषां लोकानामभिजित्यै। आत्मनाऽभि जुहोति। सात्मानमेवैन् सतनुं करोति। सात्माऽमुष्मिलोके भवति। य एवं वेदो। अथो वसोरेव धारां तेनाव रुन्धे। इलुवर्दाय स्वाहा-

बलिवर्दयै स्वाहेत्याह। संवथ्सुरो वा इलुवर्दः। परिवथ्सुरो बलिवर्दः। संवथ्सुरादेव परिवथ्सुरादायुरवं रुन्धे। आयुरेवास्मिन्दधाति। तस्मांदधमेधयाजी जुरसां विस्ससामुं लोकमैति॥८१॥

तेजसोउरुच्छौ भवन्त्यश्चौ गोमृगमिलुवदश्वत्वारिं च॥५॥ [२०]

एकविश्शोऽग्निर्भवति। एकविश्शः स्तोमः। एकविश्शतिर्यूपाः। यथा वा अश्वा वरप्रभा वा वृषाणः सङ्कुरेन्तः। एवमेव तथ्स्तोमाः सङ्कुरन्ते। यदेकविश्शाः। ते यथ्समृच्छेन्तः हन्येतास्य यज्ञः। द्वादश एवाग्निः स्यादित्याहुः। द्वादशः स्तोमः॥८२॥

एकादश यूपाः। यद्वादशोऽग्निर्भवति। द्वादश मासाः संवथ्सुरः। संवथ्सुरैवास्मां अन्नमवं रुन्धे। यद्वश यूपा भवन्ति। दशाक्षरा विराट्। अन्नं विराट्। विराजेवान्नाद्यमवं रुन्धे। य एकादशः। स्तनं एवास्यै सः॥८३॥

दुह एवैनां तेनां तदाहुः। यद्वादशोऽग्निः स्याद्वादशः स्तोम एकादश यूपाः। यथा स्थूरिणा यायात्। तादृक्तत्। एकविश्श एवाग्निः स्यादित्याहुः। एकविश्शः स्तोमः। एकविश्शतिर्यूपाः। यथा प्राणिभिर्याति। तादृग्रेव तत्॥८४॥

यो वा अश्वमेधे तिसः कुकुभो वेद। कुकुद्ध राजा भवति। एकविश्शोऽग्निर्भवति। एकविश्शः स्तोमः। एकविश्शतिर्यूपाः। उता वा अश्वमेधे तिसः कुकुभः। य एवं वेद। कुकुद्ध राजा भवति। यो वा अश्वमेधे त्रीणि शीरपाणि वेद। शिरो हु राजा भवति। एकविश्शोऽग्निर्भवति। एकविश्शः स्तोमः। एकविश्शतिर्यूपाः। उतानि वा अश्वमेधे त्रीणि शीरपाणि। य एवं वेद। शिरो हु राजा भवति॥८५॥

द्वादशः स्तोमः स एव तच्छिरो हु राजा भवति पद च॥६॥ [२१]

देवा वा अश्वमेधे पवमाने। सुवर्गं लोकं न प्राजानन्। तमश्चः प्राजानात्। यदश्वमेधे इश्वेन मेध्येनोदशो बहिष्पवमानः सर्पन्ति। सुवर्गस्य लोकस्य प्रज्ञात्यै। न वै मनुष्यः सुवर्गं लोकमञ्जसा वेद। अश्वो वै सुवर्गं लोकमञ्जसा वेद। यदुद्ग्रातोद्ग्रायैत्। यथा क्षेत्रज्ञोऽन्येन पथा प्रतिपादयैत्। तादृक्तत्॥८६॥

उद्ग्रातारमपरुद्य। अश्वमुद्दीथाय वृणीते। यथा क्षेत्रज्ञोऽञ्जसा नयन्ति। एवमेवैनमश्वः सुवर्गं लोकमञ्जसा नयति। पुच्छमुन्वा रमन्ते। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। हिं करोति। सामैवाकं। हिं करोति। उद्दीथ एवास्यै सः॥८७॥

वडं बा उपं रुन्धन्ति। मिथुनत्वाय प्रजात्यै। अथो यथोपगातारं उपगायन्ति। ताहृगेव तत्। उदंगासीदश्वो मेध्य इत्याह। प्राजापत्यो वा अश्वः। प्रजापतिरुद्दीर्थः। उद्दीर्थमेवाव रुन्धे। अथो ऋख्सामयोरेव प्रति तिष्ठति। हिरण्येनोपाकरोति। ज्योतिर्वै हिरण्यम्। ज्योतिरेव मुखुतो दधाति। यजमाने च प्रजासु च। अथो हिरण्यज्योतिरेव यजमानः सुवर्गं लोकमेति॥८८॥

तथस उपाकरोति चत्वारि च॥३॥

[२२]

पुरुषो वै यज्ञः। यज्ञः प्रजापतिः। यदश्वे पशून्नियुञ्जन्ति। यज्ञादेव तद्यज्ञं प्रयुक्ते। अश्वं तूपुरं गौमृगम्। तानग्निष्ठ आलंभते। सेनामुखमेव तथसङ्शयति। तस्माद्राजमुखं भीष्मं भावुकम्। आग्नेयं कृष्णग्रीवं पुरस्ताल्लाटौ। पूर्वाग्निमेव तं कुरुते॥८९॥

तस्मात्पूर्वाग्निं पुरस्ताऽस्थापयन्ति। पौष्णमन्वश्वम्। अन्नं वै पूषा। तस्मात्पूर्वाग्नावाहार्यमा हरन्ति। ऐन्द्रापौष्णमुपरिष्टात्। ऐन्द्रो वै राजन्योऽन्नं पूषा। अन्नाद्येनैवैनमुभयतः परि गृह्णाति। तस्माद्राजन्योऽन्नादो भावुकः। आग्नेयौ कृष्णग्रीवौ बाहुवोः। बाहुवोरेव वीर्यं धत्ते॥९०॥

तस्माद्राजन्यो बाहुबलीभावुकः। त्वाष्ट्रौ लोमशसक्थौ सक्थ्योः। सक्थ्योरेव वीर्यं धत्ते। तस्माद्राजन्यं ऊरुबलीभावुकः। शितिपृष्ठौ बांहस्पत्यौ पृष्ठे। ब्रह्मवर्चसमेवोपरिष्टाद्धत्ते। अथो कवचे एवैते अभितः पर्यूहते। तस्माद्राजन्यः सत्रं छो वीर्यं करोति। धात्रे पृषोदरमधस्तात्। प्रतिष्ठामेवैतां कुरुते। अथो इयं वै धाता। अस्यामेव प्रति तिष्ठति। सौर्यं बलक्षं पुच्छौ। उथेऽधमेव तं कुरुते। तस्मादुथेऽधं भये प्रजा अभिसङ्श्रयन्ति॥९१॥

कुरुते धुते कुरुते पञ्च च॥३॥

[२३]

सुङ्क्रहण्या चतुष्ययो यो वै यः पिनुश्चत्वारे यथा निकं प्रजापतये त्वा यथा प्रोक्षितं विभूराह प्रजापतिरकामयताश्वमेभेने प्रजापतिर्न किञ्चन सांवित्रमा ब्रह्मामृजापतिर्द्वयेभ्यः प्रजापती रक्षाऽसि प्रजापतिमीमस्ति विभूर्श्वनामान्यम्भाइस्येकयूपो राज्ञदालमेकविश्शो देवाः पुरुषस्त्रीयैविश्शतिः॥२३॥

सुङ्क्रहण्या तस्मादश्वमेययुजी यत्परिमिता यद्यजमुखे यो दीक्षां देवानेव त्रयं इमे सितायं प्राणापानावेवास्मिन्नाम्भाद्राजन्यं एकनवतिः॥९१॥

सुङ्क्रहण्या सङ्श्रयन्ति॥

हरिः ॐ ॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके अष्टमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ नवमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके नवमः प्रपाठकः ॥

प्रजापतिरश्मेधमसृजत। सौऽस्माथ्मृष्टोऽपा॑क्रामत्। तमंष्टादृशिभिरु॒ प्रायुङ्कः।
तमा॑प्रोत्। तमाप्त्वा॑दृष्टादृशिभिरवांरुन्ध। यदंष्टादृशिनं॑ आलभ्यन्तैः। यज्ञमेव तैरास्वा॑
यज्ञमानोऽवं॑ रुन्धे। संवध्मस्त्रस्य॑ वा एषा॑ प्रतिमा। यदंष्टादृशिनः। द्वादश॑ मासः॑
पञ्चर्त्ववः॥१॥

संवध्मस्त्रोऽष्टादशः। यदंष्टादृशिनं॑ आलभ्यन्तैः। संवध्मस्त्रमेव तैरास्वा॑ यज्ञमानोऽवं॑
रुन्धे। अग्निष्ठैऽन्यान्पृशूनृपाकरोति॑। इतरेषु॑ यूपैष्वष्टादृशिनोऽजामित्वाय। नवंनवालभ्यन्ते॑
सर्वीर्यत्वाय। यदारण्यैः॑ सङ्गस्थापयेत्। व्यवस्येतां॑ पितापुत्रौ। व्यध्वानः॑ क्रामेयुः। विदूरं॑
ग्रामंयोर्ग्रामान्तौ॑ स्याताम्॥२॥

ऋक्षीकाँ॑ः पुरुषव्याघ्राः॑ परिमोषिणं॑ आव्याधिनीस्तस्करा॑ अरण्येष्वाजायेन्। तदाहुः।
अपेशवो॑ वा एते। यदारण्याः। यदारण्यैः॑ सङ्गस्थापयेत्। क्षिप्रे॑ यज्ञमानमरण्यं॑ मृतः॑
हरेयुः। अरण्यायतनां॑ ह्यारण्याः॑ पशवं॑ इति॑। यत्पृशूनालभैत। अनवरुद्धा॑ अस्य॑ पशवः॑
स्युः। यत्पर्यग्निकृतानुथ्सुजेत्॥३॥

यज्ञवेशसं॑ कुर्यात्। यत्पृशूनालभैत। तेनैव॑ पशूनवं॑ रुन्धे। यत्पर्यग्निकृतानुथ्सुजत्य-
यज्ञवेशसाय। अवरुद्धा॑ अस्य॑ पशवो॑ भवन्ति। न यज्ञवेशसं॑ भवति। न यज्ञमानमरण्यं॑
मृतः॑ हरन्ति। ग्राम्यैः॑ सङ्गस्थापयति॑। एते॑ वै पशवः॑ क्षेमो॑ नाम। सं॑ पितापुत्राववस्थतः।
समध्वानः॑ क्रामन्ति। समन्तिकं॑ ग्रामंयोर्ग्रामान्तौ॑ भवतः। नक्षीकाँ॑ः पुरुषव्याघ्राः॑ परिमोषिणं॑
आव्याधिनीस्तस्करा॑ अरण्येष्वाजायन्ते॥४॥

कृतवः॑ स्यातामुम्हृजेथ्यतस्मीणि॑ च॥४॥

[१]

प्रजापतिरकामयतो॑भौ लोकाववं॑ रुन्धीयेति॑। स एतानुभया॑न्पृशूनृपश्यत्। ग्राम्याङ्गश्चां-
रण्याङ्गश्चां॑ तानालभत। तैर्वै॑ स उभौ॑ लोकाववांरुन्ध। ग्राम्यैरेव॑ पशुभिरिमं॑ लोकमवांरुन्ध।
आरण्यैरुमुम्। यद्॑ ग्राम्यान्पृशूनालभैत। इममेव॑ तैर्लोकमवं॑ रुन्धे। यदारण्यान्॥५॥

अमुं॑ तैः। अनवरुद्धो॑ वा एतस्य॑ संवध्मस्त्र इत्याहुः। य इतडितश्चातुर्मास्यानि॑ संवध्मस्त्रं॑
प्रयुङ्कः॑ इति॑। एतावान्॑ वै संवध्मस्त्रः। यच्चांतुर्मास्यानि॑। यदेते॑ चांतुर्मास्याः॑ पशवं॑ आलभ्यन्तैः।
प्रत्यक्षमेव॑ तैः॑ संवध्मस्त्रं॑ यज्ञमानोऽवं॑ रुन्धे। वि॑ वा एष प्रजयां॑ पशुभिरङ्ग्रध्यते। यः॑ संवध्मस्त्रं॑

प्रयुक्ते। संवथ्सुरः सुवर्गो लोकः॥६॥

सुवर्गं तु लोकं नापराध्योति। प्रजा वै पशवं एकादशिर्नां। यदेत ऐकादशिनाः पशवं आलभ्यन्ते। साक्षादेव प्रजां पशून् यजमानोऽवं रुन्धे। प्रजापतिर्विराजं मसृजत। सा सृष्टाऽश्वस्मिंधं प्राविशत्। तान्दुशिभिरनु प्रायुक्तं। तामाप्रोत्। तामास्ता दुशिभिरवारुन्ध। यद्विशेन आलभ्यन्ते॥७॥

विराजं मेव तैराप्त्वा यजमानोऽवं रुन्धे। एकादश दुशत् आलभ्यन्ते। एकादशाक्षरा त्रिष्टुप्। त्रैष्टुभाः पशवः। पशूनेवावं रुन्धे। वैश्वदेवो वा अश्वः। नानादेवत्याः पशवो भवन्ति। अश्वस्य सर्वत्वायां नानारूपा भवन्ति। तस्मात्रानारूपाः पशवः। बहुरूपा भवन्ति। तस्मा^०द्वहुरूपाः पशवः समृच्छै॥८॥

आरुरायांश्चोक्ता दुशिनं आलभ्यन्ते नानारूपाः पशवो द्वे च॥८॥ [२]

अस्मै वै लोकाय ग्राम्याः पशव आलभ्यन्ते। अमुष्मा आरण्याः। यद्वाम्यान्पशूनालभते। इममेव तैर्लोकमवं रुन्धे। यदारण्यान्। अमुं तैः। उभयान्पशूनालभते। ग्राम्याङ्श्वारण्याङ्श्वा। उभयोर्लोकयोरवंरुच्छै। उभयान्पशूनालभते॥९॥

ग्राम्याङ्श्वारण्याङ्श्वा। उभयस्यान्नाद्यस्यावंरुच्छै। उभयान्पशूनालभते। ग्राम्याङ्श्वारण्याङ्श्वा। उभयेषां पशूनामवंरुच्छै। त्रयेष्वयो भवन्ति। त्रयं इमे लोकाः। एषां लोकानामास्यै। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। कस्माऽसुत्यात्॥१०॥

अस्मिंलोके बहवः कामा इति। यथसमानीभ्यो देवताभ्योऽन्यैऽन्ये पशवं आलभ्यन्ते। अस्मिन्नेव तलोके कामान्दधाति। तस्मादस्मिंलोके बहवः कामाः। त्रयाणां त्रयाणां सह वृपा जुहोति। त्र्यावृतो वै देवाः। त्र्यावृत इमे लोकाः। एषां लोकानामास्यै। एषां लोकानां कूलस्यै। पर्यग्निकृतानारण्यानुसृजन्त्यहि^४ सायै॥११॥

अवरुच्छा उभयान्पशूनालभते सुत्यादहि^५ सायै॥३॥ [३]

युजन्ति ब्रह्ममित्याह। असौ वा आदित्यो ब्रह्मः। आदित्यमेवास्मै युनक्ति। अरुषमित्याह। अग्निर्वा अरुषः। अग्निमेवास्मै युनक्ति। चरन्तमित्याह। वायुर्वै चरन्। वायुमेवास्मै युनक्ति। परितस्थुप इत्याह॥१२॥

इमे वै लोकाः परितस्थुपः। इमानेवास्मै लोकान् युनक्ति। रोचन्ते रोचना दिवीत्याह। नक्षत्राणि वै रोचना दिवि। नक्षत्राण्येवास्मै रोचयति। युजन्त्यस्यु काम्येत्याह। कामानेवास्मै युनक्ति। हरी विष्णुसेत्याह। इमे वै हरी विष्णसा। इमे एवास्मै युनक्ति॥१३॥

शोणां धृष्णू नृवाहुसेत्याह। अुहोरात्रे वै नृवाहसा। अुहोरात्रे एुवास्मै युनक्ति। एुता एुवास्मै देवतां युनक्ति। सुवर्गस्यं लोकस्य समष्टयौ। केतुं कृपवन्नकेतव इति॒ ध्वजं प्रतिं॒ मुश्ति। यशो एुवैन् राजां गमयति। जीमूतंस्येव भवति॒ प्रतीकमित्याह। युथायुजुरैवैतत्। ये ते॒ पन्थानः सवितः पूर्व्यासु॒ इत्यध्वर्युर्यजमानं वाचयत्युभिजित्यै॥१४॥

परा वा एुतस्यं यज्ञं एति। यस्यं पशुरुपाकृतोऽन्यत्र वेद्या एति। एुतङ्गस्तोतरेतेन पथा पुनरश्चमार्वत्यासि॒ न इत्याह। बायुर्वै स्तोतां। बायुमेवास्यं परस्ताह्वधात्यावृत्यै। यथा॒ वै हृषिषो॒ गृहीतस्य स्कन्दति। एवं वा एुतदश्वस्य स्कन्दति। यदस्योपाकृतस्य लोमानि॒ शीयन्ते। यद्वालेषु काचानावयन्ति। लोमान्येवास्य तथस्मरन्ति॥१५॥

भूर्भुवः सुवरिति॒ प्राजापत्याभिरावयन्ति। प्राजापत्यो वा अश्वः। स्वयैवैन॑ देवतया॒ समर्धयन्ति। भूरिति॒ महिषी। भुव इति॒ वावातां। सुवरिति॒ परिवृक्ती। एुषां लोकानामभिजित्यै। हिरण्ययाः॒ काचा भवन्ति। ज्योतिर्वै हिरण्यम्। राष्ट्रमश्वमेधः॥१६॥

ज्योतिश्वैवास्मै राष्ट्रं च समीचो दधाति। सुहसं॒ भवन्ति। सुहसंसम्मितः सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्यं लोकस्याभिजित्यै। अप् वा एुतस्मात्तेजं इन्द्रियं पशवः॒ श्रीः क्रामन्ति। योऽश्वमेधेन॑ यजते। वसंवस्त्वाऽङ्गन्तु गायत्रेण छन्दसेति॒ महिष्यभ्यंनक्ति। तेजो॒ वा आज्यम्। तेजो॒ गायत्री। तेजसैवास्मै॒ तेजोऽवं रुन्धे॥१७॥

रुद्रास्त्वाऽङ्गन्तु॒ त्रैष्टुभेनू छन्दसेति॒ वावातां। तेजो॒ वा आज्यम्। इन्द्रियं त्रिष्टुप्। तेजसैवास्मां॒ इन्द्रियमवं रुन्धे। आदित्यास्त्वाऽङ्गन्तु॒ जागतेनू छन्दसेति॒ परिवृक्ती। तेजो॒ वा आज्यम्। पशवो॒ जगती। तेजसैवास्मै॒ पशूनवं रुन्धे। पक्षयोऽज्यञ्जन्ति। श्रिया वा एुतद्वूपम्॥१८॥

यत्पत्यः। श्रियमेवास्मिन्नाह्वधति। नास्मात्तेजं इन्द्रियं पशवः॒ श्रीरपं क्रामन्ति। लाजी॑(३)च्छाची॑(३)न् यशोम्॒ माँ॑(४) इत्यतिरिक्तमन्नमश्वायोपाहरन्ति। प्रजामेवान्नादीं कुर्वते। एुतद्वैव अन्नमत्तैतदन्नमद्धि॒ प्रजापत इत्याह। प्रजायामेवान्नाद्य॑ दधते। यदि॒ नावजिग्रहेत्। अग्निः पशुरासीदित्यवंद्रापयेत्। अवं हैव जिग्रति। आकान् वाजी॒ क्रमैरत्यक्तमीद्वाजी॒ घौस्ते॒ पृष्ठं पृथिवी॒ सधस्थमित्यश्वमनुमन्नयते। एुषां लोकानामभिजित्यै। समिष्ठो॒ अङ्गन्कृदरं॒ मतीनामित्यश्वस्याप्रियो॒ भवन्ति॒ सरूपत्वाय॑॥१९॥

परितुस्युप॒ इत्याहै॒ एुवास्मै॒ युनत्युभिजित्यै॒ भरन्त्यश्वमेधो॒ रुन्धे॒ रूपजिग्रति॒ त्रीणि॒ च॥१॥ [४]

तेजसा वा एुष ब्रह्मवर्चसेन व्यृद्धते। योऽश्वमेधेन यजते। होतां च ब्रह्मा चं ब्रह्मोद्यवदतः। तेजसा चैवैनं ब्रह्मवर्चसेनं च समर्थयतः। दक्षिणतो ब्रह्मा भवति। दक्षिणत आयतनो वै ब्रह्मा। बाहुस्पत्यो वै ब्रह्मा। ब्रह्मवर्चसमेवास्य दक्षिणतो दधाति। तस्मादक्षिणोऽर्थो ब्रह्मवर्चसितरः। उत्तरतो होतां भवति॥२०॥

उत्तरत आयतनो वै होतां। अग्नेयो वै होतां। तेजो वा अग्निः। तेज एवास्यौत्तरतो दधाति। तस्मादुत्तरोऽर्धस्तोजस्वितरः। यूपमभितो वदतः। यजमानदेवत्यौ वै यूपः। यजमानमेव तेजसा च ब्रह्मवर्चसेनं च समर्थयतः। किं स्विदासीत्पूर्वचित्तिरित्याह। द्यौर्वै वृष्टिः पूर्वचित्तिः॥२१॥

दिवमेव वृष्टिमवं रुन्धे। किं स्विदासीद्वृहद्वयु इत्याह। अश्वो वै बृहद्वयः। अश्वमेवावं रुन्धे। किं स्विदासीत्पिशङ्गिलेत्याह। रात्रिवै पिंशङ्गिला। रात्रिमेवावं रुन्धे। किं स्विदासीत्पिलिप्पिलेत्याह। श्रीर्वै पिंलिप्पिला। अन्नाद्यमेवावं रुन्धे॥२२॥

कः स्विदेकाकी चरतीत्याह। असौ वा आदित्य एकाकी चरति। तेज एवावं रुन्धे। क उस्विज्ञायते पुनरित्याह। चन्द्रमा वै जायते पुनः। आयुरेवावं रुन्धे। किं स्विद्धिमस्य भेषजमित्याह। अग्निर्वै हिमस्य भेषजम्। ब्रह्मवर्चसमेवावं रुन्धे। किं स्विदावपेनं महदित्याह॥२३॥

अयं वै लोक आवपेनं महत्। अस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति। पृच्छामि त्वा परमन्तपृथिव्या इत्याह। वेदिर्वै परोऽन्तः पृथिव्याः। वेदिमेवावं रुन्धे। पृच्छामि त्वा भुवनस्य नाभिमित्याह। यज्ञो वै भुवनस्य नाभिः। यज्ञमेवावं रुन्धे। पृच्छामि त्वा वृष्णो अश्वस्य रेत इत्याह। सोमो वै वृष्णो अश्वस्य रेतः। सोमपीथमेवावं रुन्धे। पृच्छामि वाचः परमव्योमेत्याह। ब्रह्म वै वाचः परमं व्योम। ब्रह्मवर्चसमेवावं रुन्धे॥२४॥

होतां भवति वै वृष्टिः पूर्वचित्तिरन्नाद्यमेवावं रुन्धे महदित्याह सोमो वै वृष्णो अश्वस्य रेतश्चत्वारि च॥५॥

अप वा एतस्मात्प्राणाः क्रामन्ति। योऽश्वमेधेन यजते। प्राणाय स्वाहा॑ व्यानाय स्वाहेति संज्ञप्यमोन् आहुतीर्जुहोति। प्राणानेवास्मिन्दधाति। नास्मात्प्राणां अपक्रामन्ति। अवन्तीः स्थावन्तीस्त्वाऽवन्तु। प्रियं त्वा॑ प्रियाणाम्। वर्षिष्ठमाप्यानाम्। निधीनां त्वा॑ निधिपति॑ हवामहे वसो ममेत्याह। अपैवास्मै तद्वतेऽप्यैवैनम्। अथो धुवन्त्यैवैनम्। अथो न्यैवास्मै हृवते। त्रिः परियन्ति। त्रयं इमे लोकाः। एम्य

एवैन् लोकेभ्यो धुवते। त्रिः पुनः परियन्ति। षट्थसं पंद्यन्ते। षड्वा क्रृतवः। क्रृतुभिरेवैन् धुवते। अप् वा एतेभ्यः प्राणाः क्रामन्ति॥२६॥

ये यज्ञे धुवनं तन्वते। नवकृत्वः परियन्ति। नव वै पुरुषे प्राणाः। प्राणानेवाऽत्मन्दधते। नैभ्यः प्राणा अपक्रामन्ति। अम्बे अम्बाल्यम्बिक इति पर्वीमुदानयति। अहृतैवैनाम्। सुभगे कार्म्पीलवासि नीत्याह। तपे एवैनामुपनयति। सुवर्गे लोके सम्प्रोर्ष्वथामित्याह॥२७॥

सुवर्गमेवैना^० लोकं गमयति। आऽहमजानि गर्भधमा त्वमजाऽसि गर्भधमित्याह। प्रजा वै पश्वो गर्भः। प्रजामेव पशूनात्मन्यते। देवा वा अश्वमेधे पवमाने। सुवर्ग लोकं न प्राजानन्। तमश्च प्राजानात्। यथ्सूचीभिरसिपथान्कल्पयन्ति। सुवर्गस्य लोकस्य प्रजात्यै। गायत्री त्रिष्टुतागतीत्याह॥२८॥

यथायजुरेवैतत्। त्रयः सूच्यो भवन्ति। अयस्मयो रजता हरिण्यः। अस्य वै लोकस्य रूपमयस्मयः। अन्तरिक्षस्य रजताः। दिवो हरिण्यः। दिशो वा अयस्मयः। अवान्तरदिशा रजताः। ऊर्ध्वा हरिण्यः। दिशं एवास्मै कल्पयति। कस्त्वा छति कस्त्वा विशास्तीत्याहाहि सायै॥२९॥

धुवते क्रामन्त्यर्ष्वथामित्याह जगतीत्याह कल्पयत्येकं च॥३॥

[६]

अप् वा एतस्माच्छ्री राष्ट्रं क्रामति। योऽश्वमेधेन यजते। ऊर्ध्वमेनामुच्छ्रयतादित्याह। श्रीर्वै राष्ट्रमश्वमेधः। श्रियमेवास्मै राष्ट्रमुर्ध्वमुच्छ्रयति। वेणुभारद्विराविवेत्याह। राष्ट्रं वै भारः। राष्ट्रमेवास्मै पर्यहति। अथास्य मध्यमेधतामित्याह। श्रीर्वै राष्ट्रस्य मध्यम्॥३०॥

श्रियमेवाव॑ रुन्धे। शीते वाते पुनन्निवेत्याह। क्षेमो वै राष्ट्रस्य शीतो वातः। क्षेममेवाव॑ रुन्धे। यद्विरिणी यवमतीत्याह। विष्वे हरिणी। राष्ट्रं यवः। विशं चैवास्मै राष्ट्रं च समीची दधाति। न पुष्टं पुशु मन्यतु इत्याह। तस्माद्राजा पशून् पुष्ट्वा ति॥३१॥

शूद्रा यदर्यजारा न पोषाय धनायतीत्याह। तस्माद्वैशीपुत्रं नाभिषिञ्चन्ते। इयं युक्ता शकुन्तिकेत्याह। विष्वे शकुन्तिका। राष्ट्रमश्वमेधः। विशं चैवास्मै राष्ट्रं च समीची दधाति। आहलमिति सर्पतीत्याह। तस्माद्राष्ट्राय विशः सर्पन्ति। आहतं गुभे पसु इत्याह। विष्वे गमः॥३२॥

राष्ट्रं पसः। राष्ट्रमेव विश्याहन्ति। तस्माद्राष्ट्रं विशं घातुकम्। माता च ते पिता च त इत्याह। इयं वै माता। असौ पिता। अभ्यमेवैन् परिददाति। अग्रं वृक्षस्य रोहत इत्याह।

श्रीर्वे वृक्षस्याग्रम् । श्रियंमेवावं रुन्धे ॥ ३३ ॥

प्रसुलामीति ते पिता गुभे मुष्टिमंतः सयदित्याह । विष्वे गमः । राष्ट्रं मुष्टिः । राष्ट्रमेव विश्याहन्ति । तस्माद्वाष्ट्रं विशं घातुकम् । अप् वा एतेभ्यः प्राणाः क्रामन्ति । ये यज्ञे उपूर्तं वदन्ति । दधिक्रावणो अकारिष्मिति सुरभिमतीमृचं वदन्ति । प्राणा वै सुरभयः । प्राणानेवाऽत्मन्दधते । नैभ्यः प्राणा अपंक्रामन्ति । आपो हि षष्ठा मंयेभुव इत्युद्धिर्मार्जयन्ते । आपो वै सर्वा देवताः । देवताभिरेवाऽत्मानं पवयन्ते ॥ ३४ ॥

गुष्टस्य मध्यं पुर्यति गम्भे रुन्धे दधते चत्वारि च ॥ ३५ ॥ [३]

प्रजापतिः प्रजाः सृष्टा प्रेणाऽनु प्राविशत् । ताभ्युः पुनः सम्भवितुं नाशक्रोत् । सौऽब्रवीत् । ऋग्वदिष्मः । यो मेतः पुनः सुभरदिति । तं देवा अंश्ममेधेनैव सम्भरन् । ततो वै त आ॒र्घ्यवन् । यौऽश्ममेधेन यजते । प्रजापतिमेव सम्भरत्युद्घोति । पुरुषमालंभते ॥ ३५ ॥

वैराजो वै पुरुषः । विराजमेवालंभते । अथो अन्नं वै विराट् । अन्नमेवावं रुन्धे । अश्वमालंभते । प्रजापत्यो वा अश्वः । प्रजापतिमेवालंभते । अथो श्रीर्वा एकशफम् । श्रियंमेवावं रुन्धे । गामालंभते ॥ ३६ ॥

यज्ञो वै गौः । यज्ञमेवालंभते । अथो अन्नं वै गौः । अन्नमेवावं रुन्धे । अजावी आलंभते भूमे । अथो पुष्टिर्वै भूमा । पुष्टिमेवावं रुन्धे । पर्यग्निकृतं पुरुषं चारण्याऽश्वमृजन्त्यहि॑सायै । उभौ वा एतौ पृशू आलंभ्येते । यश्वावूमो यश्वं परमः । तैऽस्योभये यज्ञे बृद्धाः । अभीष्टा अभिप्रीताः । अभिजिता अभिहृता भवन्ति । नैन दद्धवः पशवो यज्ञे बृद्धाः । अभीष्टा अभिप्रीताः । अभिजिता अभिहृता हि॑सन्ति । यौऽश्ममेधेन यजते । य उ चैनमेवं वेद ॥ ३७ ॥

लभेत् गामालंभते पर्याऽष्टौ च ॥ ३ ॥ [४]

प्रथमेन वा एष स्तोमेन राध्वा । चतुष्टमेन कृतेनायानामुत्तरेहन् । एकविशेषं प्रतिष्ठायां प्रतिं तिष्ठति । एकविशेषत्वं तिष्ठायां ऋतूनन्वारोहति । ऋतवो वै पृष्ठानि । ऋतवः संवस्तुरः । ऋतुष्वेव संवस्तुरे प्रतिष्ठायां देवतां अन्यारोहति । शक्तरयः पृष्ठं भवन्त्यन्यदन्यच्छन्दः । अन्यैऽन्ये वा एते पशव आलंभ्यन्ते ॥ ३८ ॥

उतेवं ग्राम्याः । उतेवारण्याः । अहरेव रूपेण समर्धयति । अथो अहं एवैष बलिरहियते । तदाहुः । अपशवो वा एते । यद्जावयश्वारण्याश्वां एते वै सर्वे पशवः । यद्व्या इति ।

गृव्यान्पृशूनुत्तमेऽहुं नालंभते॥३९॥

तेनैवोभयान्पृशूनवं रुन्धे। प्राजापत्या भवन्ति। अनभिजितस्याभिजित्यै। सौरीनवं
श्वेता वशा अनूबन्ध्या भवन्ति। अनुत्त एव ब्रह्मवर्चसमवं रुन्धे। सोमाय स्वराज्ञे-
ज्ञोवाहावन्द्वाहुविति द्वन्द्विनः पशूनालंभते। अहोरात्राणामभिजित्यै। पशुभिर्वा एष
व्यृद्धयते। योऽश्वमेधेन यजते। छुगलं कल्माषं किकिदीविं विदीगयुमिति त्वाष्ट्रान्पृशूना
लंभते। पशुभिरेवाऽऽत्मानः समर्धयति। क्रृतुभिर्वा एष व्यृद्धयते। योऽश्वमेधेन यजते।
पिशङ्गास्त्रयो वासन्ता इत्यृतुपशूनालंभते। क्रृतुभिरेवाऽऽत्मानः समर्धयति। आ वा एष
पशुभ्यो वृश्यते। योऽश्वमेधेन यजते। पर्यग्निकृता उथसृजुन्त्यनांव्रस्काय॥४०॥

[३]

प्रजापतिरकामयत महानन्नादः स्यामिति। स एतावश्वमेधे महिमानावपश्यत्।
तावंगृहीत। ततो वै स महानन्नादोऽभवत्। यः कामयेत महानन्नादः स्यामिति। स
एतावश्वमेधे महिमानौ गृहीत। महानेवान्नादो भवति। यजुमानदेवत्यां वै वपा। राजा
महिमा। यद्वपां महिमोभयतः परियजति। यजमानमेव राज्येनोभयतः परिगृह्णाति।
पुरस्ताथ्स्वाहाकारा वा अन्ये देवाः। उपरिष्टाथ्स्वाहाकारा अन्ये। ते वा एतेऽश्वं एव मेध्य
उभयेऽवरुद्धयन्ते। यद्वपां महिमोभयतः परियजति। तानेवोभयान्नीणाति॥४१॥

[४]

वैश्वदेवो वा अश्वः। तं यत्प्राजापत्यं कुर्यात्। या देवता अपिभागाः। ता
भागधेयेन व्यर्थयेत्। देवताभ्यः सुमदं दध्यात्। स्तेगान्दङ्घान्यां मुण्डकां जम्येभिरिति।
आज्यमवदानं कृत्वा प्रतिसुद्धायुमाहुतीर्जुहोति। या एव देवता अपिभागाः। ता भागधेयेन
समर्धयति। न देवताभ्यः सुमदं दधाति॥४२॥

चतुर्दशेताननुवाकाञ्जुहोत्यनन्तरित्यै। प्रयासाय स्वाहेति पश्चदशम्। पश्चदश वा
अर्धमासस्य रात्रयः। अर्धमासशः सवध्सुर आप्यते। देवासुराः संयत्ता आसन्।
तेऽब्रुवन्नग्रयः स्विष्टकृतः। अश्वस्य मेध्यस्य वयमुद्धारमुद्धरामहै। अथैतानभि भवामेति।
ते लोहितमुद्दहन्त। ततो देवा अभवन्॥४३॥

पराऽसुराः। यथिष्वष्टकृद्यो लोहितं जुहोति भ्रातृव्याऽभिभूत्यै। भवत्यात्मना॥
पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति। गोमृगृकृष्णेन प्रथमामाहुतिं जुहोति। पशवो वै गोमृगः।

रुद्रोऽग्निः स्विष्टकृत्। रुद्रादेव पशूनन्तर्दधाति। अथो यत्रैषाऽऽहुतिरहूयते। न तत्र रुद्रः पशूनभिमन्यते॥४४॥

अश्वस्थफेन द्वितीयामाहुतिं जुहोति। पशवो वा एकशफम्। रुद्रोऽग्निः स्विष्टकृत्। रुद्रादेव पशूनन्तर्दधाति। अथो यत्रैषाऽऽहुतिरहूयते। न तत्र रुद्रः पशूनभिमन्यते। अयस्मयेन कमण्डलुना तृतीयाम्। आहुतिं जुहोत्यायास्यो वै प्रजाः। रुद्रोऽग्निः स्विष्टकृत्। रुद्रादेव प्रजा अन्तर्दधाति। अथो यत्रैषाऽऽहुतिरहूयते। न तत्र रुद्रः प्रजा अभिमन्यते॥४५॥

दधात्यवर्मन्यते प्रजा अन्तर्दधाति द्वे चं ॥४॥ [११]

अश्वस्य वा आलब्यस्य मेध उदक्रामत्। तदश्वस्तोमीयमभवत्। यदश्वस्तोमीय जुहोति। समेधमेवैनमालभतो आज्येन जुहोति। मेधो वा आज्यम्। मेधोऽश्वस्तोमीयम्। मेधेनैवास्मिन्मेध दधाति। षट्क्षेत्रशतं जुहोति। षट्क्षेत्रशदक्षरा बृहती॥४६॥

बारहताः पशवः। सा पशूनां मात्रा॑। पशूनेव मात्रया समर्धयति। तायद्वयसीर्वा कर्नीयसीर्वा जुहुयात्। पशून्मात्रया व्यर्घयेत्। षट्क्षेत्रशतं जुहोति। षट्क्षेत्रशदक्षरा बृहती। बारहताः पशवः। सा पशूनां मात्रा॑। पशूनेव मात्रया समर्धयति॥४७॥

अश्वस्तोमीय हुत्वा द्विपदां जुहोति। द्विपाद्वे पुरुषो द्विप्रतिष्ठः। तदेनं प्रतिष्ठया समर्धयति। तदाहुः। अश्वस्तोमीयं पूर्वं होतुव्याँ(३)न्द्विपदा(३) इति। अश्व वा अश्वस्तोमीयम्। पुरुषो द्विपदाः। अश्वस्तोमीय हुत्वा द्विपदां जुहोति। तस्माद्विपाच्चतुष्पादमत्ति। अथो द्विपदेव चतुष्पदः प्रतिष्ठापयति। द्विपदां हुत्वा नान्यामुत्तरामाहुतिं जुहुयात्। यदन्यामुत्तरामाहुतिं जुहुयात्। प्रप्रतिष्ठायाश्यवेत। द्विपदां अन्ततो जुहोति प्रतिष्ठित्यै॥४८॥

जुहत्यर्घयति स्थापयति पञ्च च॥३॥ [१२]

प्रजापतिरश्वमेधमसृजत। सौऽस्माध्युष्टोऽपाक्रामत्। तं यज्ञक्रतुभिरन्वैच्छत्। तं यज्ञक्रतुभिर्नान्विन्दत्। तमिष्ठिभिरन्वैच्छत्। तमिष्ठिभिरन्विन्दत्। तदिष्ठीनामिष्ठित्वम्। यथसंवध्युरमिष्ठिभिर्यजतो। अश्वमेव तदन्विच्छति। सावित्रियो भवन्ति॥४९॥

इयं वै संविता। यो वा अस्यान्नश्यति यो निलयते। अस्यां वाव तं विन्दन्ति।

न वा इमां कश्चुनेत्याहुः। तिर्यङ्गोर्खोत्येतुमर्हतीति। यथसांवित्रियो भवन्ति। सुवितृप्रसूत
एवैनंमिच्छति। ईश्वरो वा अश्वः प्रमुक्तः परां परावतं गन्तोः। यथसायं धृतीर्जुहोति। अश्वस्य
यत्यै धृत्यै॥५०॥

यत्प्रातरिष्ठिर्भिर्यजंते। अश्वमेव तदन्विच्छति। यथसायं धृतीर्जुहोति। अश्वस्यैव
यत्यै धृत्यै। तस्मांथसायं प्रजाः क्षेम्या भवन्ति। यत्प्रातरिष्ठिर्भिर्यजंते। अश्वमेव
तदन्विच्छति। तस्माद्विवां नष्टैष एति। यत्प्रातरिष्ठिर्भिर्यजंते सायं धृतीर्जुहोति।
अहोरात्राभ्यामेवैनमन्विच्छति। अथो अहोरात्राभ्यामेवास्मै योगक्षेमं कल्पयति॥५१॥

भवन्ति धृत्यो एनमन्विच्छुत्येकं च॥३॥ [१३]

अप् वा एतस्माच्छ्री राष्ट्रं क्रामति। योऽश्वमेधेन यजंते। ब्राह्मणो वीणागाथिनौ गायतः।
श्रिया वा एतद्रूपम्। यद्वीणां। श्रियमेवास्मिन्नन्देतः। यदा खलु वै पुरुषः श्रियमश्नुते।
वीणाऽस्मै वायते। तदाहुः। यदुमौ ब्राह्मणो गायेताम्॥५२॥

प्रभ्रशुकास्माच्छ्रीः स्यात्। न वै ब्राह्मणे श्री रंमत् इति। ब्राह्मणोऽन्यो गायेत्।
राजन्योऽन्यः। ब्रह्म वै ब्राह्मणः। क्षत्र राजन्यः। तथा हास्य ब्रह्मणा च क्षत्रेण चोभयतः।
श्रीः परिगृहीता भवति। तदाहुः। यदुमौ दिवा गायेताम्। अपांस्माद्राष्ट्रं क्रामेत्॥५३॥

न वै ब्राह्मणे राष्ट्रं रंमत् इति। यदा खलु वै राजा क्रामयते। अथ ब्राह्मणं जिनाति।
दिवा ब्राह्मणो गायेत्। नक्तं राजन्यः। ब्रह्मणो वै रूपमहः। क्षत्रस्य रात्रिः। तथा हास्य
ब्रह्मणा च क्षत्रेण चोभयतो राष्ट्रं परिगृहीतं भवति। इत्यददा इत्येयजथा इत्यपचु इति
ब्राह्मणो गायेत्। इष्टापूर्तं वै ब्राह्मणस्य॥५४॥

इष्टापूर्तैवैनम् स समर्धयति। इत्यजिना इत्येयुध्यथा इत्यमुः सङ्ग्राममहन्त्रिति
राजन्यः। युद्धं वै राजन्यस्य। युद्धेनैवैनम् स समर्धयति। अङ्गसा वा एतस्यर्तव इत्याहुः।
योऽश्वमेधेन यजंत् इति। तिस्रोऽन्यो गायति तिस्रोऽन्यः। पदथसं पद्यन्ते। पद्मा कृतवः।
ऋतूनेवास्मै कल्पयतः। ताम्यां सुस्थायाम्। अनोयुक्ते च शुते च ददाति। शतायुः
पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येन्द्रिये प्रति तिष्ठति॥५५॥

गायेताङ्गमेद्वाहण्यस्य कल्पयतश्चत्वारिं च॥४॥ [१४]

सर्वेषु वा एषु लोकेषु मृत्यवोऽन्वायत्ताः। तेभ्यो यदाहुतीर्न जुहुयात्। लोकेलोक
एनं मृत्युर्विन्देत्। मृत्यवे स्वाहा मृत्यवे स्वाहेत्यभिपूर्वमाहुतीर्जुहोति। लोकालोकादेव

मृत्युमव्यजते। नैनं लोकेलोके मृत्युर्विन्दति। यदमुष्टे स्वाहाऽमुष्टे स्वाहेति जुहूःसुशक्षीत। बुहुं मृत्युमुमित्रं कुर्वता। मृत्यवे स्वाहेत्येकंस्मा एवैकां जुहयात्। एको वा अमुष्मिलोके मृत्युः॥५६॥

अशनया मृत्युरेव। तमेवामुष्मिलोकेऽव्यजते। भूणहृत्यायै स्वाहेत्यवभूथ आहृतिं जुहोति। भूणहृत्यामेवावं यजते। तदांहुः। यद्वृणहृत्या पाञ्चाऽर्थं। कस्माद्यज्ञेऽपि क्रियत इति। अमृत्युर्वा अन्यो भूणहृत्याया इत्याहुः। भूणहृत्या वाव मृत्युरिति। यद्वृणहृत्यायै स्वाहेत्यवभूथ आहृतिं जुहोति॥५७॥

मृत्युमेवाऽहृत्या तर्पयित्वा परिपाणं कृत्वा। भूणग्ने भेषजं करोति। एताऽहु वै मुण्डिभ औदन्यवः। भूणहृत्यायै प्रायश्चित्तिं विदां चकार। यो हास्यापि प्रजायां ब्राह्मणः हन्ति। सर्वस्मै तस्मै भेषजं करोति। जुम्बुकाय स्वाहेत्यवभूथ उत्तमामाहृति जुहोति। वरुणो वै जुम्बुकः। अन्तत एव वरुणमव्यजते। खलुतेर्विकृधस्यं शुक्लस्यं पिङ्गाक्षस्यं मृदं जुहोति। एतद्वै वरुणस्य रूपम्। रूपेणैव वरुणमव्यजते॥५८॥

लोके मृत्युजुहोति मृदं जुहोति द्वे च॥३॥

वारुणो वा अश्वः। तं देवतंया व्यर्घयति। यत्रांजापत्यं करोति। नमो राजे नमो वरुणायेत्याह। वारुणो वा अश्वः। स्वयैवैनं देवतंया समर्घयति। नमोऽश्वाय नमः प्रजापतय इत्याह। प्रजापत्यो वा अश्वः। स्वयैवैनं देवतंया समर्घयति। नमोऽधिपतय इत्याह॥५९॥

धर्मो वा अधिपतिः। धर्ममेवावं रुन्धे। अधिपतिरस्यधिपतिं मा कुर्वधिपतिरुहं प्रजानां भूयासुमित्याह। अधिपतिमेवैनं समानानां करोति। मां धैहि मर्य धेहीत्याह। आशिषं-मेवैतामा शास्ते। उपाकृताय स्वाहेत्युपाकृते जुहोति। आलंब्याय स्वाहेति नियुक्ते जुहोति। हुताय स्वाहेति हुते जुहोति। एषां लोकानांमुभिजित्यै॥६०॥

प्र वा एष एम्यो लोकेभ्यश्यवते। योऽश्वमेधेन यजते। आग्नेयमैद्वाग्रमाश्विनम्। तान्पूशूनालभते प्रतिष्ठित्यै। यदाग्नेयो भवति। अग्निः सर्वा देवताः। देवता एवावं रुन्धे। ब्रह्म वा अग्निः। क्षत्रमिन्द्रः। यदैद्वाग्रो भवति॥६१॥

ब्रह्मक्षत्रे एवावं रुन्धे। यदाश्विनो भवति। आशिषामवरुच्यै। त्रयो भवन्ति। त्रयं इमे लोकाः। एष्वेव लोकेषु प्रति तिष्ठति। अग्नेयऽहोमुचुष्टाकंपालः इति दशंहविषमिष्टि-

निर्वपति। दशांक्षरा विराट्। अत्र विराट्। विराजैवान्नाद्युमवं रुन्धे। अग्रेमन्वे प्रथमस्यु प्रचेतस् इति याज्यानुवाक्यां भवन्ति सर्वत्वायां॥६२॥

अधिपतय इत्याहामितिथा ऐत्रिग्रो भवति रुन्ध एकं च॥४॥

[१६]

यद्यश्वमुपतप्तिद्विन्देत्। आग्रेयमृष्टाकंपालुं निर्वपेत्। सौम्यं चरुम्। सावित्रमृष्टाकंपालम्। यदाग्रेयो भवति। अग्निः सर्वा देवताः। देवताभिरैवैनं भिषज्यति। यथसौम्यो भवति। सोमो वा ओषधीनां राजा। याम्य एवैनं विन्दति॥६३॥

ताभिरैवैनं भिषज्यति। यथसावित्रो भवति। सवितृप्रसूत एवैनं भिषज्यति। एताभिरैवैनं देवताभिर्षज्यति। अग्नो हैव भवति। पौष्णं चरुं निर्वपेत्। यदि क्षेणः स्यात्। पूषा वै क्षौण्यस्य भिषक्। स एवैनं भिषज्यति। अश्लोणो हैव भवति॥६४॥

रौद्रं चरुं निर्वपेत्। यदि महती देवताऽभिमन्येत्। एतदेवत्यो वा अश्वः। स्वयैवैनं देवतया भिषज्यति। अग्नो हैव भवति। वैश्वानरं द्वादशकपालुं निर्वपेन्मृगाखरे यदि नाऽगच्छेत्। इयं वा अग्निवैश्वानरः। इयमेवैनमर्चिभ्यां परिग्राधमानयति। आहैव सुत्युमहर्गच्छति। यद्यधीयत्॥६५॥

अग्रयेऽहोमुचेऽष्टाकंपालः। सौर्यं पयः। वायव्यं आज्यभागः। यजमानो वा अश्वः। अहस्ता वा एष गृहीतः। यस्याश्वो मेधाय प्रोक्षितोऽध्येति। यदहोमुचै निर्वपति। अहस्ता एव तेन मुच्यते। यजमानो वा अश्वः। रेतस्ता वा एष व्यृद्ध्यते॥६६॥

यस्याश्वो मेधाय प्रोक्षितोऽध्येति। सौर्यऽ रेतः। यथसौर्यं पयो भवति। रेतसैवैन स समर्धयति। यजमानो वा अश्वः। गर्भेर्वा एष व्यृद्ध्यते। यस्याश्वो मेधाय प्रोक्षितोऽध्येति। वायव्यं गर्भाः। यद्वायव्यं आज्यभागो भवति। गर्भेर्वैन स समर्धयति। अथो यस्यैषाऽश्वमेधे प्रायश्चित्तः क्रियते। इद्वा वसीयान्ववति॥६७॥

विन्दत्यश्लोणो हैव भवत्यधीयहृद्धते गर्भेर्वैन स समर्धयति द्वे चं॥५॥

[१७]

तदाहुः। द्वादश ब्रह्मदनाऽसऽस्थिते निर्वपेत्। द्वादशभिर्वैष्टिभिर्यजेतेति। यदिष्टिभिर्यजेत। उपनामुक एनं यज्ञः स्यात्। पापीयाऽस्तु स्यात्। आसानि वा एतस्य छन्दाऽसि। य ईजानः। तानि क एतावदाशु पुनः प्रयुञ्जीतेति। सर्वा वै सऽस्थिते यज्ञे वागाप्यते॥६८॥

साप्ता भंवति युतया॑म्नी। कूरीकृतेव हि भवत्यरुष्कृता। सा न पुनः प्रयुज्येत्याहुः। द्वादशैव ब्रह्मोदनान्थङ्स्थिते निर्वपेत्। प्रजापतिर्वा ओदनः। यज्ञः प्रजापतिः। उपनामुक एन यज्ञो भंवति। न पार्षीयान्भवति। द्वादश भवन्ति। द्वादशमासाः संवथ्सुरः। संवथ्सुर एव प्रति तिष्ठति॥६९॥

आप्यते संवथ्सुर एकं च॥२॥

[१८]

एष वै विभूर्नामं यज्ञः। सर्वैः हृ वै तत्र विभु भंवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै प्रभूर्नामं यज्ञः। सर्वैः हृ वै तत्र प्रभु भंवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वा ऊर्जस्वान्नामं यज्ञः। सर्वैः हृ वै तत्रोर्जस्वद्ववति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै पर्यस्वान्नामं यज्ञः॥७०॥

सर्वैः हृ वै तत्र पर्यस्वद्ववति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै विधृतो नामं यज्ञः। सर्वैः हृ वै तत्र विधृतं भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै व्यावृत्तो नामं यज्ञः। सर्वैः हृ वै तत्र व्यावृत्तं भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै प्रतिष्ठितो नामं यज्ञः। सर्वैः हृ वै तत्र प्रतिष्ठितं भवति॥७१॥

यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै तेजस्वी नामं यज्ञः। सर्वैः हृ वै तत्र तेजस्वि भंवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै ब्रह्मवर्चसी नामं यज्ञः। आ हृ वै तत्र ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चसी जायते। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वा अतिव्याधी नामं यज्ञः। आ हृ वै तत्र राजन्योऽतिव्याधी जायते। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै दीर्घो नामं यज्ञः। दीर्घायुषो हृ वै तत्र मनुष्यो भवन्ति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै कृसो नामं यज्ञः। कल्पते हृ वै तत्र प्रजाभ्यो योगक्षेमः। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते॥७२॥

पर्यस्वान्नामं यज्ञः प्रतिष्ठितं भवति यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते पद्म (एष वै विभूः प्रभूर्जस्वान्मयस्वान् विधृतो व्यावृत्तः प्रतिष्ठितस्तेजस्वी ब्रह्मवर्चसीतिव्याधी दीर्घः कृसो द्वादशः))॥३॥

[१९]

तार्पणाश्चैः संज्ञपयन्ति। यज्ञो वै तार्पयम्। यज्ञेनैवेनैः समर्धयन्ति। यामेन साम्ना प्रस्तोताऽनुपतिष्ठते। यमलोकमेवैन गमयति। तार्प्ये च कृत्यधीवासे चाश्चैः संज्ञपयन्ति। एतद्वै पंशूनां रूपम्। रूपेणैव पंशूनवं रुन्धे। हिरण्यकशिषु पंवति। तेजसोऽवरुद्ध्ये॥७३॥

रुक्मो भंवति। सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै। अश्वौ भवति। प्रजापतेरात्यै। अस्य वै लोकस्य रूपं तार्पयम्। अन्तरिक्षस्य कृत्यधीवासः। दिवो हिरण्यकशिषु। आदित्यस्य रुक्मः। प्रजापतेरश्वः। इममेव लोकं तार्पणाऽप्रोति॥७४॥

अन्तरिक्षं कृत्यधीवासेन। दिवैः हिरण्यकशिषुपुना॑॥। आदित्यैः रुक्मेण। अश्वेनैव

मेध्येन प्रजापतेः सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। एतासामेव देवतानां सायुज्यम्।
सार्थितां समानलोकतामाप्नोति। यौऽश्वमेधेन यजते। य उं चैनमेवं वेद॥७५॥

अर्वरुद्या आप्नोत्यौ च॥३॥

[२०]

आदित्याश्वाङ्गिरसश्च सुवर्गे लोकेऽस्पर्धन्त। तेऽङ्गिरस आदित्येभ्यः। अमुमादित्यमश्वं
श्वेतं भूतं दक्षिणामनयन्। तैऽब्रुवन्। यन्नो नैष। स वर्यो भूदितिं। तस्मादश्वं
सर्वर्येत्याहूयन्ति। तस्माद्यज्ञे वरो दीयते। यत्प्रजापतिरालभ्योऽश्वोऽभंवत्। तस्मादश्वो
नाम्॥७६॥

यच्छ्वयदरुरासीत्। तस्मादर्वा नाम। यथस्यो वाजाऽन्समजयत्। तस्माद्वाजी नाम।
यदसुराणां लोकानादत्ता। तस्मादादित्यो नाम। अग्निर्वा अश्वमेधस्य योनिरायतनम्। सूर्योऽ
ग्नेर्योनिरायतनम्। यदश्वमेधेऽग्नौ चित्यं उत्तरवेदिमुपवपति। योनिमन्तमेवैनमायतनवन्तं
करोति॥७७॥

योनिमानायतनवान्भवति। य एवं वेद। प्राणापानो वा एतौ देवानाम्। यदर्कश्वमेधौ।
प्राणापानावेवावे रुन्धे। ओजो बलं वा एतौ देवानाम्। यदर्कश्वमेधौ। ओजो बलमेवावे
रुन्धे। अग्निर्वा अश्वमेधस्य योनिरायतनम्। सूर्योऽग्नेर्योनिरायतनम्। यदश्वमेधेऽग्नौ चित्यं
उत्तरवेदिं चिनोति। तावर्काश्वमेधौ। अर्काश्वमेधावेवावे रुन्धे। अथौ अर्काश्वमेधयौरेव प्रति
तिष्ठति॥७८॥

नामं करोति सूर्योऽग्नेर्योनिरायतनश्चत्वारि च॥३॥

[२१]

प्रजापतिं वै देवाः पितरम्। पृशुं भूतं मेधायाऽलभन्त। तमालभ्योपावसन्।
प्रातर्यष्टास्महु इति। एकं वा एतद्देवानामहः। यथस्वध्सरः। तस्मादश्वः पुरस्ताऽसंवधस्तु
आलभ्यते। यत्प्रजापतिरालभ्योऽश्वोऽभंवत्। तस्मादश्वः। यथस्यो मेधोऽभंवत्॥७९॥

तस्मादश्वमेधः। वेदुकोऽश्वमाशु भंवति। य एवं वेद। यद्वै तत्प्रजापतिरालभ्योऽश्वो
भंवत्। तस्मादश्वः प्रजापतेः पशूनामनुरूपतमः। आऽस्य पुत्रः प्रतिरूपो जायते। य
एवं वेद। सर्वाणि भूतानि सुभूत्याऽलभते। समेन देवास्तेजसे ब्रह्मवर्चसायं भरन्ति।
यौऽश्वमेधेन यजते॥८०॥

य उं चैनमेवं वेद। एतद्वै तद्देवा एतान्देवताम्। पृशुं भूतं मेधायाऽलभन्त। यज्ञमेव।
यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवाः। कामप्रं यज्ञमकृत्वा। तैऽमृतत्वमंकामयन्त। तैऽमृतत्वमंगच्छन्।
यौऽश्वमेधेन यजते। देवानामेवायनेनैति॥८१॥

प्राजापत्येनैव यज्ञेन यजते कामप्रेण। अपुनमर्मेव गच्छति। एतस्य वै रूपेण पुरस्तात्माजापत्यमृषभं तूपरं बहुरूपमालभतो। सर्वेभ्यः कामेभ्यः। सर्वस्याऽस्यै। सर्वस्य जित्यै। सर्वमेव तेनाऽप्नोति। सर्वं जयति। योऽश्वमेधेन यजते। य उ चैनमेवं वेदं॥८२॥
मैत्रेयवद्वाजत एति वेदं॥३॥ [२२]

यो वा अश्वस्य मेध्यस्य लोमस्ती वेदं। अश्वस्यैव मेध्यस्य लोमं लोमं जुहोति। अहोरात्रे वा अश्वस्य मेध्यस्य लोमस्ती। यथसायं प्रातर्जुहोति। अश्वस्यैव मेध्यस्य लोमं लोमं जुहोति। एतदनुकृति ह स्म वै पुरा। अश्वस्य मेध्यस्य लोमं लोमं जुहति। यो वा अश्वस्य मेध्यस्य पदे वेदं। अश्वस्यैव मेध्यस्य पुदेपदे जुहोति। दुरश्शपूर्णमासौ वा अश्वस्य मेध्यस्य पदे॥८३॥

यद्वरशपूर्णमासौ यजते। अश्वस्यैव मेध्यस्य पुदेपदे जुहोति। एतदनुकृति ह स्म वै पुरा। अश्वस्य मेध्यस्य पुदेपदे जुहति। यो वा अश्वस्य मेध्यस्य विवर्तनं वेदं। अश्वस्यैव मेध्यस्य विवर्तनेविवर्तने जुहोति। असौ वा आदित्योऽश्वः। स आहवनीयमागच्छति। तद्विवर्तते। यदग्निहोत्रं जुहोति। अश्वस्यैव मेध्यस्य विवर्तनेविवर्तने जुहोति। एतदनुकृति ह स्म वै पुरा। अश्वस्य मेध्यस्य विवर्तनेविवर्तने जुहति॥८४॥
पुद अग्निहोत्रं जुहोति त्रीणि च॥२॥ [२३]

प्रजापतिस्तमादशिभिः प्रजापतिरकामयतोभावस्मै युञ्जन्ति तेजसाऽप्यंगाणा अपश्रीरुद्धीं प्रजापतिः प्रेणाऽन्तं प्रथमेन प्रजापतिरकामयत मुहावैश्वदेवो वा अशोऽश्वस्य प्रजापतिस्तं यंक्रतुभिरपुश्रीब्रह्मणौ सर्वेषु वाक्णो यदश्वन्तदाहरेष वै विभूस्तार्णेणादित्यः प्रजापतिः पितरं यो वा अश्वस्य मेध्यस्य लोमस्ती त्रयोपि शतिः॥२३॥

प्रजापतिस्तिमिल्लुक उत्तरतः त्रियमेव प्रजापतिरकामयत मुहान्यव्रातः प्र वा एष एम्यो लुकेभ्यः सर्वे ह वै तत्र पर्यः स्वद्य उ चैनमेवं वेदं चृत्वायर्थातिः॥८५॥

प्रजापतिरश्मेवं जुहति॥

हरिः ॐ॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके नवमः प्रपाठकः समाप्तः॥